

FORUM
POLITYKI
KRYMINALNEJ

Vol. 2(8)/2024–1(9)/2025

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Forum Polityki Kryminalnej

2024–2025, vol. 2 (8)–1 (9)

Rada Naukowa

prof. Doina Balahur ("Alexandru Ioan Cuza" University of Iași)
prof. dr hab. Teresa Dukiet-Nagórska (Uniwersytet Śląski)
prof. dr hab. Krzysztof Krajewski (Uniwersytet Jagielloński)
prof. Renwen Liu (Chinese Academy of Social Sciences)
prof. dr hab. Emil Pływaczewski (Uniwersytet w Białymstoku)
dr hab. Irena Pospiszyl, prof. APS (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej)
prof. Mauro Arturo Rivera León (Universidad Iberoamericana)
prof. dr hab. Irena Rzeplińska (Polska Akademia Nauk)
dr hab. Jarosław Utrat-Milecki, prof. UW (Uniwersytet Warszawski)
prof. dr hab. Jan Widacki (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego)

Komitet Redakcyjny

Redaktorka naczelna: dr Dominika Bek
Zastępczyni redaktorki naczelnej: dr hab. Olga Sitarz, prof. UŚ
Sekretarz: dr Rafał Fic

Adres Redakcji

Uniwersytet Śląski, Wydział Prawa i Administracji, ul. Bankowa 11B, 40-007 Katowice
e-mail: forumpk@us.edu.pl

Spis treści

Od Redakcji (*Olga Sitarz*)

Wykaz skrótów

MICHAŁ PRUSEK: Wzajemne relacje między zasadą legalizmu a stosowaniem kar i innych środków karnoprawnej reakcji

STANISŁAW KĘDZIOR: Okoliczności odróżniające podstawy nadzwyczajnego wymiaru kary od przepisów typizujących czyny zabronione w typie kwalifikowanym

PAWEŁ PADKOWSKI: Znaczenie dyrektywy prewencji ogólnej na przykładzie odpowiedzialności karnej pilota

ANNA WILK: Funkcje środków kompensacyjnych w sprawach o przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji a system ubezpieczeń obowiązkowych

Table of content

From the Editors (*Olga Sitarz*)

List of abbreviations

MICHAŁ PRUSEK: The mutual relations between the principle of legalism and the application of penalties and other criminal law responses

STANISŁAW KĘDZIOR: Circumstances distinguishing the grounds for extraordinary aggravation of a penalty from provisions defining aggravated types of offences

PAWEŁ PADKOWSKI: The significance of the principle of general prevention: the example of aircraft pilots' criminal liability

ANNA WILK: Functions of compensatory measures in road safety offence cases and the Compulsory Insurance System

Od Redakcji

Pytanie o funkcje środków karnoprawnej reakcji to pytanie zasadnicze w nauce prawa karnego. Poszukiwanie na nie odpowiedzi uwzględnić bowiem musi cel i zasadność prawa karnego *per se*, ale też poszczególnych jego elementów. Projektowana i – lepiej lub gorzej – realizowana funkcja uzasadnia poszczególne decyzje kryminalizacyjne. Samo zło wyrządzone przez człowieka nie jest bowiem wystarczającym *ratio legis* jakiegokolwiek normy sankcjonującej. Każdorazowo ustawodawca musi zadać sobie pytanie, dlaczego chce karać za określone zachowanie. Pytanie o funkcje środków karnoprawnej reakcji to także pytanie o sens i formę różnorodnych instytucji kształtujących zakres odpowiedzialności karnej. Przykładowo, budowanie konstrukcji czynu ciągłego lub tzw. recydywy to pytanie, jak reagować na wielość zachowań naruszających określone normy; a w słowie „jak” immanentnie tkwi pytanie – „dlaczego tak?”. To funkcje kar i innych środków podpowiadają, w jakich sytuacjach nie powinniśmy takich środków stosować. I wreszcie ikoniczne pytanie o funkcje to pytanie o każdy (stary i nowy) środek prawnokarnej reakcji, o uzasadnienie ich obecności w polskim systemie, ale też o ich stosowanie w określonych klasach zachowań naruszających dobro prawne. Każda decyzja penalizacyjna to próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego właśnie taka reakcja penalna będzie reakcją najlepszą. I w końcu etap wykonawczy i kolejne rudymtarne pytanie – czy i na ile funkcje przypisane na etapie stanowienia prawa, realizowane na etapie orzekania, istotne są na etapie wykonywania orzeczonych środków penalnych.

Wszystkie te kwestie stale nurtują badaczki i badaczy prawa karnego. Udzielane zaś odpowiedzi nie zamykają dyskusji – wręcz przeciwnie, są inspiracją do podejmowania i analizowania nowych wątków.

Ogólnopolska Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa „V Śląskie Forum Polityki Kryminalnej”, zatytułowana: „Funkcje środków karnoprawnej reakcji i zasady ich wymiaru w perspektywie karnoprawnej, filozoficznoprawnej, kryminalnopolitycznej, penologicznej, pedagogicznej, psychologicznej i medialnej”, jest najlepszym dowodem na intensywność naukowej debaty w tym zakresie. Podczas tego wydarzenia, zorganizowanego w dniu 15 maja 2025 r. na Wydziale Prawa i Administracji

Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, spotkało się wielu naukowców i wiele naukowczyń (z długim stażem i takich, dla których wystąpienie było debiutem w świecie nauki!), którzy z różnorodnych perspektyw rozwijali tytułowe zagadnienie. Niektóre z wystąpień zostały przygotowane w wersji pisemnej, co pozwala nam zaprezentować je P.T. Czytelnikom. Każdy z nas przynajmniej w ten sposób może wziąć udział w dyskursie o pryncypiach prawa karnego. Być może zamieszczone artykuły będą inspiracją do nowych pytań i odpowiedzi, dla których łamy „Forum Polityki Kryminalnej” są zawsze otwarte.

W imieniu Komitetu Redakcyjnego
Zastępczyni Redaktorki Naczelnej
dr hab. Olga Sitarz, prof. UŚ

Wykaz skrótów

Akty prawne – publikatory

Dz.U.	- „Dziennik Ustaw”
M.P.	- „Monitor Polski”
B.I.L.P.	- Biuletyn Informacyjny Lasów Państwowych
Dz.U.	- Dziennik Ustaw
Dz.Urz.ABW	- Dziennik Urzędowy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Dz.Urz.CBA	- Dziennik Urzędowy Centralnego Biura Antykorupcyjnego
Dz.Urz.CZSW	- Dziennik Urzędowy Centralnego Zarządu Służby Więziennej
Dz.Urz.Dolno.	- Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego
Dz.Urz.GUM	- Dziennik Urzędowy Głównego Urzędu Miar
Dz.Urz.GUS	- Dziennik Urzędowy Głównego Urzędu Statystycznego
Dz.Urz.KGP	- Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji
Dz.Urz.KGPSP	- Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej
Dz.Urz.KGSG	- Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Straży Granicznej
Dz.Urz.KIE	- Dziennik Urzędowy Komitetu Integracji Europejskiej
Dz.Urz.KNF	- Dziennik Urzędowy Komisji Nadzoru Finansowego
Dz.Urz.KNUiFE	- Dziennik Urzędowy Komisji Nadzoru Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych
Dz.Urz.KPW	- Dziennik Urzędowy Komisji Papierów Wartościowych (do 1997 r.)
Dz.Urz.KPWIG	- Dziennik Urzędowy Komisji Papierów Wartościowych i Giełd (1998–2006)
Dz.Urz.Kujaw.	- Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Dz.Urz.Lubel.	- Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego
Dz.Urz.Lubus.	- Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego
Dz.Urz.Łódzk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego
Dz.Urz.Małop.	- Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego

Wykaz skrótów

Dz.Urz.Mazow.	- Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego
Dz.Urz.MB	- Dziennik Urzędowy Ministra Budownictwa
Dz.Urz.MEiN	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji i Nauki
Dz.Urz.MEN	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej
Dz.Urz.MENiS	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej i Sportu
Dz.Urz.MF	- Dziennik Urzędowy Ministra Finansów (od 2001 r.)
Dz.Urz.MG	- Dziennik Urzędowy Ministra Gospodarki
Dz.Urz.MGM	- Dziennik Urzędowy Ministra Gospodarki Morskiej
Dz.Urz.MI	- Dziennik Urzędowy Ministra Infrastruktury
Dz.Urz.Min.Fin.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Finansów (do 2000 r.)
Dz.Urz.Min.NiLiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Informatyzacji i Komitetu Badań Naukowych (2004–2005)
Dz.Urz.Min.NiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Komitetu Badań Naukowych (2001–2004)
Dz.Urz.Min.Rol.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa
Dz.Urz.Min.Spr.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości (do 2000 r.)
Dz.Urz.Min.Zdr.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Zdrowia
Dz.Urz.Ministra EN.	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej
Dz.Urz.Ministra KiDN	- Dziennik Urzędowy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (do końca 2001 r.)
Dz.Urz.Ministra RiRW	- Dziennik Urzędowy Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Dz.Urz.Ministra Sprawiedl.	- Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości (od 2001 r.)
Dz.Urz.Ministra SWiA	- Dziennik Urzędowy Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
Dz.Urz.MK	- Dziennik Urzędowy Ministra Kultury (2001–2005)
Dz.Urz.MKiDN	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (do 2000 r.); Dziennik Urzędowy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (od 2005 r.)
Dz.Urz.MKiS	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Sztuki
Dz.Urz.MNiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Informatyzacji
Dz.Urz.MNiSW	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
Dz.Urz.MON	- Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej
Dz.Urz.MPiPS	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej
Dz.Urz.MPiPSP	- Dziennik Urzędowy Ministra Pracy i Polityki Społecznej
Dz.Urz.MPS	- Dziennik Urzędowy Ministra Polityki Społecznej (do 2005 r.)
Dz.Urz.MRiGŻ	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

Dz.Urz.MRiRR	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych
Dz.Urz.MRiRW	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Dz.Urz.MRLiGZ	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Dz.Urz.MSP	- Dziennik Urzędowy Ministra Skarbu Państwa
Dz.Urz.MSW	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
Dz.Urz.MSWiA	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji
Dz.Urz.MSZ	- Dziennik Urzędowy Ministra Spraw Zagranicznych
Dz.Urz.MŚiGİOŚ	- Dziennik Urzędowy Ministra Środowiska i Głównego Inspektora Ochrony Środowiska
Dz.Urz.MT	- Dziennik Urzędowy Ministra Transportu
Dz.Urz.MTiB	- Dziennik Urzędowy Transportu i Budownictwa
Dz.Urz.MTiGM	- Dziennik Urzędowy Ministra Transportu i Gospodarki Wodnej
Dz.Urz.MZ	- Dziennik Urzędowy Ministra Zdrowia
Dz.Urz.MZiOŚ	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej
Dz.Urz.NBP	- Dziennik Urzędowy Narodowego Banku Polskiego
Dz.Urz.Opols.	- Dziennik Urzędowy Województwa Opolskiego
Dz.Urz.PAA	- Dziennik Urzędowy Państwowej Agencji Atomistyki
Dz.Urz.PKRUS	- Dziennik Urzędowy Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
Dz.Urz.Podka.	- Dziennik Urzędowy Województwa Podkarpackiego
Dz.Urz.Podla.	- Dziennik Urzędowy Województwa Podlaskiego
Dz.Urz.Pomor.	- Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego
Dz.Urz.Śląsk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego
Dz.Urz.Święt.	- Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego
Dz.Urz.UE.C	- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej – seria C
Dz.Urz.UKE	- Dziennik Urzędowy Urzędu Komunikacji Elektronicznej
Dz.Urz.ULC	- Dziennik Urzędowy Urzędu Lotnictwa Cywilnego
Dz.Urz.UMiRM	- Dziennik Urzędowy Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju (do 2003 r.)
Dz.Urz.UOKiK	- Dziennik Urzędowy Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
Dz.Urz.UPRP	- Dziennik Urzędowy Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej
Dz.Urz.URiTP	- Dziennik Urzędowy Urzędu Regulacji Telekomunikacji i Poczty (do 2006 r.)
Dz.Urz.Warmi.	- Dziennik Urzędowy Województwa Warmińsko-Mazurskiego

Dz.Urz.Wielk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Wielkopolskiego
Dz.Urz.WUG	- Dziennik Urzędowy Wyższego Urzędu Górniczego
Dz.Urz.Zacho.	- Dziennik Urzędowy Województwa Zachodniopomorskiego
Dz.Urz.ZUS.	- Dziennik Urzędowy Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
M.P.,„B”	- Monitor Polski B
M.S.,„B”	- Monitor Spółdzielczy „B”
MSiG	- Monitor Sądowy i Gospodarczy
MSiG-Ogl	- Monitor Sądowy i Gospodarczy – Część Ogłoszenia
NFZ	- Zarządzenia Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia

Akty prawne – najważniejsze ustawy

k.c.	- kodeks cywilny
k.h.	- kodeks handlowy
k.k.	- kodeks karny
k.k.s.	- kodeks karny skarbowy
k.k.w.	- kodeks karny wykonawczy
k.m.	- kodeks morski z 2001 r.
k.p.	- kodeks pracy
k.p.a.	- kodeks postępowania administracyjnego
k.p.c.	- kodeks postępowania cywilnego
k.p.k.	- kodeks postępowania karnego
k.p.s.w.	- kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia
k.r.o.	- kodeks rodzinny i opiekuńczy
k.s.h.	- kodeks spółek handlowych
k.w.	- kodeks wykroczeń
k.z.	- kodeks zobowiązań
o.p.	- Ordynacja podatkowa
p.a.s.c.	- ustawa – Prawo o aktach stanu cywilnego
p.b.	- ustawa z 1994 r. – Prawo budowlane
p.b. z 1974 r.	- ustawa z 1974 r. – Prawo budowlane
p.d.g.	- ustawa – Prawo działalności gospodarczej
p.e.	- ustawa – Prawo energetyczne
p.g.g.	- ustawa z 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze
p.g.g. z 1994 r.	- ustawa z 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze
p.g.k.	- ustawa z 1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne
p.o.ś.	- ustawa – Prawo ochrony środowiska
p.p.o.p.w.	- ustawa – Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi
p.p.s.a.	- Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi

p.r.d.	- ustawa – Prawo o ruchu drogowym
p.sz.w.	- ustawa z 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym
p.t.	- ustawa z 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne
p.t. z 2000 r.	- ustawa z 2000 r. – Prawo telekomunikacyjne
p.u.n.	- ustawa – Prawo upadłościowe i naprawcze
p.u.s.a.	- ustawa – Prawo o ustroju sądów administracyjnych
p.u.s.p.	- ustawa – Prawo o ustroju sądów powszechnych
p.w.	- ustawa z 2001 r. – Prawo wodne
p.w. z 1974 r.	- ustawa z 1974 r. – Prawo wodne
p.w.p.	- ustawa – Prawo własności przemysłowej
p.z.p.	- Prawo zamówień publicznych
u.b.i.m.	- ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych
u.c.p.g.	- ustawa z 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach
u.d.i.p.	- ustawa z 2001 r. o dostępie do informacji publicznej
u.d.l.	- ustawa z 2011 r. o działalności leczniczej
u.d.p.	- ustawa o drogach publicznych
u.e.r.f.u.s.	- ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych
u.f.p.	- ustawa o finansach publicznych
u.g.h.	- ustawa z 2009 r. o grach hazardowych
u.g.n.	- ustawa o gospodarce nieruchomościami
u.k.r.s.	- ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym
u.k.s.	- ustawa o kontroli skarbowej
u.k.s.e.	- ustawa z 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji
u.k.s.s.c.	- ustawa z 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych
u.k.w.h.	- ustawa o księgach wieczystych i hipotece
u.o.d.o.	- ustawa z 1997 r. o ochronie danych osobowych
u.o.k.k.	- ustawa z 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów
u.o.k.k. z 2000 r.	- ustawa z 2000 r. o ochronie konkurencji i konsumentów
u.o.n.d.f.p.	- ustawa o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych
u.o.p.	- ustawa o ochronie przyrody
u.p.a.	- ustawa o podatku akcyzowym
u.p.a.p.p.	- ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych
u.p.c.c.	- ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych
u.p.d.o.f.	- ustawa z 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych
u.p.d.o.p.	- ustawa z 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych
u.p.e.a.	- ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji
u.p.f.	- ustawa – Prawo farmaceutyczne

u.p.n.	- ustawa z 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii
u.p.o.l.	- ustawa z 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych
u.p.o.u.a.	- ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów
u.p.p.r.	- ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie
u.p.s.	- ustawa o pomocy społecznej
u.p.s.d.	- ustawa o podatku od spadków i darowizn
u.p.s.n.	- ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich
u.p.t.u.	- ustawa z 2004 r. o podatku od towarów i usług
u.p.t.u. z 1993 r.	- ustawa z 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym
u.p.z.p.	- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
u.s.d.g.	- ustawa o swobodzie działalności gospodarczej
u.s.g.	- ustawa o samorządzie gminnym
u.s.m.	- ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych
u.s.o.	- ustawa o systemie oświaty
u.s.p.	- ustawa o samorządzie powiatowym
u.s.u.s.	- ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych
u.s.w.	- ustawa o samorządzie województwa
u.sz.w.	- ustawa o szkolnictwie wyższym
u.ś.r.	- ustawa o świadczeniach rodzinnych
u.t.d.	- ustawa o transporcie drogowym
u.t.k.	- ustawa o transporcie kolejowym
u.w.l.	- ustawa o własności lokali
u.w.r.n.	- ustawa z 2002 roku o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich
u.z.a.	- ustawa o zaliczce alimentacyjnej
u.z.n.k.	- ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji
u.z.o.z.	- ustawa o zakładach opieki zdrowotnej
u.z.p.	- ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym
u.z.p.d.o.f.	- ustawa o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne
u.z.p.p.r.	- ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju
u.z.t.	- ustawa o znakach towarowych

Orzecznictwo – zbiory urzędowe

ONSA	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSNC	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna (od 1962 r. do końca 1994 r. – OSNCP)

OSNCK	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
OSNKW	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
OSNP	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy (od 1994 r. do początku 2003 r. – OSNAP)
OTK	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A
OTK-B	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria B
ZOTSiSPI	- Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji

Orzecznictwo – pozostałe zbiory

Admin.	- „Administracja”
ADR.	- „Arbitraż i Mediacja”
AFPFS	- „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej”
Apel.-Gda	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Gdańsku
Apel.-Lub	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Lublinie
Apel.-W-wa	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Warszawie
Arch.Krym	- „Archiwum Kryminologii”
Biul.NDFP	- Biuletyn orzecznictwa w sprawach o naturze dyscypliny finansów publicznych
Biul.PK	- Biuletyn Prawa Karnego
Biul.SAKa	- Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Katowicach
Biul.SASz	- Biuletyn Informacyjny Sądu Apelacyjnego w Szczecinie
Biul.Skarb.	- Biuletyn Skarbowy Ministerstwa Finansów
Biul.SN	- Biuletyn Biura Orzecznictwa Sądu Najwyższego
Cz.PKiNP	- „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”
Dor.Podat.	- „Doradztwo Podatkowe”
ECR	- European Court Reports
FK	- „Finanse Komunalne”
FP	- „Forum Prawnicze”
G.Podatkowa	- „Gazeta Podatkowa”
G.Prawna	- „Gazeta Prawna”
G.Prawna FiP	- „Gazeta Prawna Firma i Prawo”
G.Prawna KiPła	- „Gazeta Prawna Kadry i Płace”
G.Prawna KiPod	- „Gazeta Prawna – Księgowość i Podatki”
G.Prawna MF	- „Gazeta Prawna – Moja Firma”
G.Prawna NO	- „Gazeta Prawna – Najważniejsze Orzecznictwo”
G.Prawna NPP	- „Gazeta Prawna – Nowe Prawo Praktyka”
G.Prawna NPPiP	- „Gazeta Prawna – Nowe Prawo Przepisy i Praktyka”

G.Prawna RiA	- „Gazeta Prawna – Rachunkowość i Audyt”
G.Prawna SiA	- „Gazeta Prawna – Samorząd i Administracja”
G.Prawna TK	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Kadrowy”
G.Prawna TP	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Podatkowy”
G.Prawna TPA	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Administracyjnego”
G.Prawna TPG	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Gospodarczego”
G.Prawna TPPIU	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Pracy i Ubezpieczeń”
G.Prawna TPwF	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawo w Firmie”
G.Prawna TS	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Samorządowy”
G.Prawna UiŚ	- „Gazeta Prawna – Ubezpieczenia i Świadczenia”
GSP-Prz.Orz.	- „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa”
IN	- „Ius Novum”
Inf.Pr.	- „Informacja Prawnicza – zeszyty karne”
IPP	- „INFORmator Prawno-Podatkowy”
Jur.Podat.	- „Jurysdykcja Podatkowa”
KZS	- Krakowskie Zeszyty Sądowe
M.P.Pr.	- Monitor Prawa Pracy
M.P.Pr.-wkł.	- Monitor Prawa Pracy – wkładka
M.Podat.	- Monitor Podatkowy
M.Pr.Bank.	- Monitor Prawa Bankowego
M.Prawn.	- Monitor Prawniczy
M.Spół.	- Monitor Spółdzielczy
MPH	- Monitor Prawa Handlowego
MSiG	- Monitor Sądowy i Gospodarczy
MW	- „Medyczna Wokanda”
NP	- „Nowe Prawo”
NZS	- „Nowe Zeszyty Samorządowe”
ONSA-OZ	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawach ochrony zabytków
OPP	- Orzecznictwo podatkowe. Przegląd
OSA	- Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	- Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSAG	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
OSAŁ	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
OSASz	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie
OSAW	- Orzecznictwo Apelacji Wrocławskiej
OSNP-wkł.	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy – wkładka
OSNwSK	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	- Orzecznictwo Sądów Polskich
OŚP	- Ochrona środowiska. Przegląd
OTK-supl.	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – suplement
OwSS	- Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych
PiM	- „Prawo i Medycyna”

PiP	- „Państwo i Prawo”
PiZS	- „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”
POP	- „Przegląd Orzecznictwa Podatkowego”
Por.VAT	- „Poradnik VAT”
POSAG	- Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
PP	- „Przegląd Podatkowy”
PPC	- „Polski Proces Cywilny”
PPH	- „Przegląd Prawa Handlowego”
PPiPS	- „Prawo Pracy i Prawo Socjalne”
PPM	- „Przegląd Prawa Medycznego”
PPP	- „Przegląd Prawa Publicznego”
PPW	- „Prawo Papierów Wartościowych”
Pr.Bankowe	- „Prawo Bankowe”
Pr.Gosp.	- „Prawo Gospodarcze”
Pr.iP.	- „Prawo i Podatki”
Pr.Pracy	- „Prawo Pracy”
Pr.Spółek	- „Prawo Spółek”
Prob.Egz.	- „Problemy Egzekucji”
Prob.Egz.S.	- „Problemy Egzekucji Sądowej”
Prok.i Pr.	- „Prokuratura i Prawo”
Prok.i Pr.-wkł.	- „Prokuratura i Prawo – wkładka”
Prz.PrWyz	- „Przegląd Prawa Wyznaniowego”
Prz.Sejm.	- „Przegląd Sejmowy”
PS	- „Przegląd Sądowy”
PS-wkł.	- „Orzecznictwo Sądów Apel. – wkładka do Przeglądu Sądowego”
PSR	- „The Prison System Review (Przegląd Więziennictwa Polskiego)”
PUG	- „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”
PwD	- „Prawo w Działaniu”
PZP	- „Prawo Zamówień Publicznych”
RPP	- „Rachunkowość. Poradnik praktyczny”
Rzeczposp. DF	- „Rzeczpospolita – Dobra Firma”
Rzeczposp. PCD	- „Rzeczpospolita – Prawo co dnia”
Rzeczposp. PiP	- „Rzeczpospolita – Prawo i Praktyka”
S.Podat.	- „Serwis Podatkowy”
SI	- „Studia Iuridica”
Sł.Pracow.	- „Służba Pracownicza”
ST	- „Samorząd Terytorialny”
St.Pr.KUL	- „Studia Prawnicze KUL”
St.Pr.Wyz	- „Studia z Prawa Wyznaniowego”
TPP	- „Transformacje Prawa Prywatnego”
WPP	- „Wojskowy Przegląd Prawniczy”

Wykaz skrótów

- ZNSA
- ZOTSiSPI
- ZPO
- „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”
 - Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji
 - „Zamówienia Publiczne w Orzecznictwie”

MICHAŁ PRUSEK

 <https://orcid.org/0000-0002-4652-5529>

Uniwersytet Opolski, Katedra Prawa Karnego

Wzajemne relacje między zasadą legalizmu a stosowaniem kar i innych środków karnoprawnej reakcji

The mutual relations between the principle of legalism and the application of penalties and other criminal law responses

ABSTRAKT: Opracowanie ma na celu wyeksponowanie z jednej strony wpływu zasady legalizmu na politykę karania, z drugiej natomiast – wpływu reguł stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji na zakres i pojęcie tej zasady. Zasada legalizmu w ujęciu konstytucyjnym do działania organów wymaga istnienia normy kompetencyjnej. Zbiorem tego typu norm są z pewnością przepisy prawa karnego procesowego, co jednak nie umniejsza roli prawa karnego materialnego. W ujęciu karnoprocesowym już na poziomie modelu procesu karnego należy wskazać, że przyjęcie w Polsce dominującej roli zasady legalizmu wymusza racjonalizację polityki karania poprzez ustanowienie materialnej definicji przestępstwa w art. 1 § 3 k.k. Karnoprocesowa zasada legalizmu została skodyfikowana w art. 10 § 1 k.p.k., który jest wyrazem konstytucyjnej zasady równości wobec prawa oraz zasady trafnej reakcji karnej, a tym samym realizuje model sprawiedliwości dystrybutywnej.

SŁOWA KLUCZOWE: legalizm, oportunizm, zasada praworządności, definicja przestępstwa, społeczna szkodliwość

ABSTRACT: This study aims to highlight, on the one hand, the influence of the principle of legalism on sentencing policy, and, on the other hand, the impact of the rules governing the application of penalties and other criminal law responses on the scope and conceptualisation of that principle. From a constitutional perspective, the principle of legalism requires the existence of a competence norm for any action taken by public authorities. While such norms are primarily found within the provisions of procedural criminal law, this does not diminish the role of substantive criminal law. From the procedural standpoint, it should be noted that the dominant role of the principle of

legalism in Poland necessitates the rationalisation of sentencing policy through the substantive definition of a criminal offence, as established in Article 1 § 3 of the Polish Criminal Code. The criminal procedural principle of legalism, codified in Article 10 § 1 of the Polish Code of Criminal Procedure, reflects the constitutional principle of equality before the law and the principle of a proper criminal response, thereby implementing the model of distributive justice.

KEYWORDS: legalism, opportunism, rule of law, definition of a criminal offence, social harmfulness

1. Wprowadzenie

Zasada legalizmu z uwagi na jej konstytucyjne oraz karnoprosesowe ujęcie bez wątplenia w pierwszej kolejności wykazuje związki z prawem konstytucyjnym i prawem karnym procesowym. Dostrzegając jednak szersze interakcje między normami, wydaje się, że zasada ta nie pozostaje bez znaczenia dla prawa karnego materialnego, w tym dla zagadnienia stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji. Oczywiście jest, że kodeks karny¹ jako akt rangi ustawy musi być zgodny z Konstytucją RP². Ustawa zasadnicza z jednej strony pełni funkcję stymulującą, wytyczając kierunki działań ustawodawcy, a z drugiej strony funkcję hamującą, zakreślając granice tychże działań³. Przepisy kodeksu postępowania karnego⁴ natomiast normują postępowanie służące na zasadzie wyłączności do realizacji przepisów prawa karnego materialnego⁵. Zatem już na podstawie ogólnych rozważań wskazać można na pewne związki konstytucyjnej oraz karnoprosesowej zasady legalizmu z prawem karnym materialnym. Jednak pozostanie na tym poziomie dyskursu spłycałoby tytułowe zagadnienie. Konieczna więc wydaje się bardziej szczegółowa analiza wzajemnych relacji wspomnianej zasady z materialnoprawną kwestią stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 17 z późn. zm.).

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.) – dalej: Konstytucja RP.

³ J. Zagrodnik, w: *Proces karny*, red. J. Zagrodnik, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 56.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 46).

⁵ K. Marszał, w: *Proces karny...*, s. 24; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1–2, red. D. Świecki, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2025 – tu: t. 1, art. 1, teza 4; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, C.H.Beck, Warszawa 2023, s. 5.

2. Potoczne rozumienie legalizmu

W języku potocznym legalizm jest rozumiany jako postępowanie zgodnie z prawem⁶. Mimo że zasada legalizmu zarówno w ujęciu konstytucyjnym, jak i karnoprosesowym odbiega od przywołanej definicji, warto już na wstępie wyeksponować związki tak rozumianego legalizmu z prawem karnym materialnym. Przepisy kodeksu karnego oraz innych ustaw karnych zawierają normy sankcjonowane, określające czyny zakazane, oraz normy sankcjonujące, wskazujące konsekwencje popełnienia tych czynów i jednocześnie kształtujące zasady stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji⁷. W myśl zasad *nullum crimen sine lege* oraz *nulla poena sine lege* zachowania, które nie zostały zakazane przez przepisy pod groźbą sankcji karnej, nie stanowią podstawy pociągnięcia do odpowiedzialności karnej⁸. Zatem to, co nie jest zabronione, jest dozwolone. W ten sposób normy prawa karnego materialnego zakreślają przedmiotowe granice legalizmu. Limitują zakres dozwolonych zachowań. Zgodność z prawem może być bowiem rozumiana jako niepopełnianie czynów zabronionych pod groźbą sankcji karnej.

⁶ T. Bojarski, *Znaczenie zasady legalizmu dla zasady równości wobec prawa oraz w świetle ogólnych dyrektyw wymiaru kary*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 67; M. Rogacka-Rzewnicka, *Problematyka aksjologicznej kategoryzacji legalizmu i oportunistycznego ścigania przestępstw*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 266; R. Koper, *Konstytucyjnoprawne źródła zasady legalizmu*, w: *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 184; P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada legalizmu oraz oportunizm w nowym kodeksie postępowania karnego*, WPP 1998, nr 3–4, s. 25; A. Kordik, *Oportunizm czy legalizm ścigania*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1997, t. 2, s. 96; C. Golik, *Instytucja przedstawienia zarzutów w świetle naczelnych zasad procesu karnego*, Prok.i Pr. 2020, nr 9, s. 70.

⁷ Tak dla przykładu: L. Tyszkiewicz, w: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, LexisNexis Polska, Warszawa 2010, s. 26; L. Wilk, *W sprawie zakazu hazardu nieregulowanego*, PiP 2013, nr 4, s. 60–71. Zob. też: J. Kulesza, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Kulesza, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2025, s. 29–30; P. Hofmański, P. Kardas, w: *System prawa karnego procesowego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 74–79; M. Hermann, *O normach sprzężonych raz jeszcze*, PiP 2023, nr 11, s. 3–19.

⁸ Zob. dla przykładu: T. Dukiet-Nagórska, w: *Prawo karne...*, s. 35–36; A. Grześkowiak, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, C.H.Beck, Warszawa 2024, s. 16; J. Kulesza, w: *Kodeks karny...*, s. 33; J. Giezek, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 34–37; wyrok Sądu Najwyższego w składzie siedmiu sędziów z dnia 25 stycznia 2018 r., II KK 226/17, LEX nr 2434429; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 17 października 2018 r., II AKA 132/18, LEX nr 2668208; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2023 r., II NSNk 12/23, LEX nr 3570699.

3. Zasada legalizmu w ujęciu konstytucyjnym

Zasygnalizowaną funkcję limitacyjną prawa karnego materialnego można także dostrzec w odniesieniu do zasady legalizmu w ujęciu konstytucyjnym. Źródłem tej zasady jest art. 7 Konstytucji RP, zgodnie z którym organy państwowe mają nakaz działania na podstawie i w granicach prawa⁹. Organy zatem mogą lub muszą działać tylko wówczas, gdy istnieje podstawa prawna ich działania, w przeciwnieństwie do jednostek, które mogą działać, jeżeli prawo im tego nie zabrania¹⁰. Tym samym z jednej strony prawo karne może być postrzegane jako zbiór norm zabraniających jednostkom określonych zachowań, z drugiej natomiast – zbiór norm kompetencyjnych, uprawniających organy do podejmowania działań. Słusznie wskazuje się bowiem, że podstawy prawne, do których nawiązuje art. 7 Konstytucji RP, mogą mieć charakter nie tylko procesowy, lecz także materialny¹¹. W zakresie pociągnięcia do odpowiedzialności karnej na wspomniane normy kompetencyjne organów składają się więc nie tylko przepisy postępowania karnego, które uprawniają dla przykładu sądy do wydawania orzeczeń, ale również przepisy prawa materialnego kształtujące treść tych orzeczeń, w tym rodzaj i wysokość stosowanych kar oraz innych środków karnoprawnej reakcji¹². Wymierzenie sankcji karnej wykraczającej

⁹ Por. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, C.H.Beck, Warszawa 2012, s. 43–44; K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 1999, s. 86, 239.

¹⁰ W. Sokolewicz, M. Zubik, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, M. Zubik, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016, s. 244; B. Banaszak, *Konstytucja...*, s. 77–78; W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 21. Por. M. Kazimierzczuk, *Pojęcie, istota oraz źródło wolności i praw człowieka*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 26, s. 104; L. Wiśniewski, *Gwarancje podstawowych praw i wolności obywateli PRL*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 44; J. Dobkowski, *O kształtowaniu się podejścia prawnoustrojowego w definiowaniu bezpieczeństwa i porządku publicznego*, w: *Współczesne problemy prawa*, t. 1, red. I. Nowicka, D. Mocarska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2015, s. 149; P. Tuleja, w: *Konstytucja RP. Komentarz*, t. 1, red. M. Safjan, L. Bosek, C.H.Beck, Warszawa 2016, s. 303–304; M. Jabłoński, J. Węgrzyn, *Ochrona wolności i praw jednostki*, w: *Identyfikacja granic wolności i praw jednostki. Prawnoporównawcza analiza tożsameru przypadku pod kątem praktyki stosowania prawa amerykańskiego i polskiego*, red. M. Jabłoński, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, s. 15; A. Łabno, w: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, C.H.Beck, Warszawa 2002, s. 695; K. Woźniewski, *Zasada praworządności w procesie karnym*, GSP 2010, nr 24, s. 396.

¹¹ M. Florczak-Wątor, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 47; W. Sokolewicz, M. Zubik, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 244; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 września 2006 r., U 4/06, LEX nr 208375. Por. B. Banaszak, *Konstytucja...*, s. 78; P. Tuleja, w: *Konstytucja RP...*, s. 305–306.

¹² Por. P. Tuleja, w: *Konstytucja RP...*, s. 305–306.

poza granice wyznaczone przez przepisy prawa karnego stanowi przyczynę odwoławczą, a wymierzenie sankcji niewymienionej w katalogu dopuszczalnych środków karnoprawnej reakcji – bezwzględną przyczynę uchylenia orzeczenia¹³. Ponadto podjęcie działań bez podstawy prawnej może stanowić nadużycie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków rodzące odpowiedzialność karną na podstawie art. 231 k.k.

W świetle przedstawionych rozważań przepisy prawa karnego uprawniają, ale jednocześnie ograniczają dopuszczalne działania organów. Wpływają więc bezpośrednio na zasadę legalizmu w ujęciu konstytucyjnym i kształtują jej zakres przedmiotowy. Można także dostrzec interakcje w odwrotnym kierunku. Zasada legalizmu niesie za sobą postulat określoności przepisów prawa karnego tak, aby w sposób kompleksowy stanowiły podstawę prawną działań organów. Jednocześnie wydaje się, że to zasada legalizmu przyczyniła się do wykształcenia zasad *nullum crimen sine lege* oraz *nulla poena sine lege*. Realizują one bowiem konstytucyjną zasadę legalizmu. Brak przepisu prawa karnego określającego znamiona i sankcję stanowi brak podstawy prawnej do działania organów polegającego na pociągnięciu sprawy do odpowiedzialności karnej.

4. Zasada legalizmu w ujęciu karnoprosesowym

Podobne interakcje można zaobserwować między zasadą legalizmu w ujęciu karnoprosesowym a stosowaniem kar i środków karnoprawnej reakcji. Tytułowa zasada w nauce procesu karnego jest definiowana jako dyrektywa nakazująca organowi procesowemu wszczynanie i kontynuowanie ścigania przestępstwa podlegającego ściganiu z urzędu, gdy jest ono prawnie dopuszczalne oraz faktycznie zasadne¹⁴.

¹³ Zob. dla przykładu: K. Marszał, J. Zagrodnik, w: *Proces karny...*, s. 720; D. Świecki, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany...*, t. 2, art. 439, teza 49; J. Zagrodnik, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2024, s. 1145; M.J. Szewczyk, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2022, art. 439, teza 7; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Artykuły 1–467. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 1484; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 września 2006 r., II KK 225/06, LEX nr 202123.

¹⁴ J. Tylman, *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1965, s. 126; R. Koper, *Konstytucyjnoprawne źródła...*, s. 183; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 1; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. D. Drąjewicz, C.H.Beck, Warszawa 2020, s. 41; J. Kosowski, *Legalizm i oportunizm w postępowaniach dyscyplinarnych w służbach mundurowych*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 169. Zob. też: P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 25–26; S. Cora, *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, PiP 2010, nr 10, s. 5; T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 91; R. Kmiecik, w: *Idem*, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2006, s. 78.

Zasada legalizmu w ujęciu karnoprosesowym została skodyfikowana w art. 10 § 1 k.p.k., na podstawie którego organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny także do wniesienia i popierania oskarżenia o czyn ścigany z urzędu. Sporny jednak pozostaje charakter art. 10 § 2 k.p.k., zgodnie z którym z wyjątkiem wypadków określonych w ustawie lub w prawie międzynarodowym nikt nie może być zwolniony od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo. Część doktryny uznaje wspomniany przepis również za wyrażający zasadę legalizmu¹⁵. Wskazuje się, że dzięki temu wyraźnie procesowy charakter art. 10 § 1 został rozszerzony i uzupełniony o element materialnoprawny¹⁶. W opozycji do zaprezentowanych poglądów akcentuje się, że art. 10 § 2 k.p.k. wyraża odrębną zasadę – zasadę równości, która uzupełnia zasadę legalizmu¹⁷. Istnieją także twierdzenia mniej kategoryczne, wskazujące, że art. 10 § 2 k.p.k. wyraża cel¹⁸, sens¹⁹ albo istotę²⁰ zasady legalizmu. W świetle przedstawionych poglądów celowe jest wyodrębnienie zasady legalizmu *sensu largo* i *sensu stricto*.

Już na wstępie tej części rozważań warto zasygnalizować, że zasada legalizmu uznawana jest za najściślej związaną z funkcjami i celami prawa karnego materialnego²¹. Bywa definiowana jako zasada ścigania zgodnego z dyrektywami prawa

¹⁵ A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 99; T. Koziół, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 52; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41–42; K. Rydz-Sybilak, *Zasada legalizmu w praktyce organów procesowych a uprawnienia pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 383; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 309.

¹⁶ S. Cora, *Zasada...*, s. 6, 8; C. Golik, *Instytucja...*, s. 72; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41; J. Duży, *Zasada legalizmu a cele procesu karnego*, *Prok.i Pr.* 2011, nr 2, s. 68.

¹⁷ B. Janusz-Pohl, *Teoretycznoprawne aspekty relacji pomiędzy zasadami legalizmu i kontradukcyjności w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 168–169; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 6.

¹⁸ A. Sakowicz, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, C.H.Beck, Warszawa 2025, s. 79; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. P. Hofmański, C.H.Beck, Warszawa 2011, s. 119; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 52; B. Janusz-Pohl, *Teoretycznoprawne aspekty...*, s. 169; J. Zagrodnik, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 100. Zob. też: C. Kulesza, *Legalizm i oportunizm ścigania a prawa pokrzywdzonego w świetle nowelizacji polskiego ustawodawstwa karnego z 2013 roku*, w: *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzcyk i in., Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2014, s. 131–132.

¹⁹ C. Golik, *Instytucja...*, s. 73; A. Sakowicz, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 79.

²⁰ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 309; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 51, 52; J. Zagrodnik, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 100.

²¹ D. Gruszecka, *Interes pokrzywdzonego jako uzasadnienie współczesnego oportunizmu. Uwagi na tle art. 59a k.k.*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 54.

karnego materialnego²². Jest gwarancją prawidłowej realizacji zasady trafnej reakcji karnej²³. Wreszcie podkreśla się, że zasada legalizmu stanowi naturalną konsekwencję obowiązywania norm prawa karnego, chociaż i bez niej ściganie prawdopodobnie byłoby regułą. Tym niemniej, utrzymuje ona w odpowiednim napięciu organy ścigania²⁴. Warto zauważyć, że bez obowiązku ścigania nałożonego na organy procesowe normy prawa karnego mogłyby być przykładem *lex imperfecta*.

Przedstawione twierdzenia obrazują wpływ prawa karnego materialnego na kształt karnoprosesowej zasady legalizmu. Również w tym przypadku przepisy te limitują zakres przedmiotowy tytułowej zasady. Ściganie jest bowiem dopuszczalne i faktycznie zasadne, jeżeli popełniony czyn stanowi przestępstwo. Natomiast to, jakie czyny stanowią przestępstwa, określa prawo karne materialne. Już sama definicja przestępstwa zawarta w art. 1 k.k. jest sprzężona z obowiązywaniem w polskim modelu procesu karnego zasady legalizmu.

Wskazuje się bowiem, że niemożliwe jest ściganie wszystkich sprawców przestępstw za wszystkie popełnione przestępstwa. Tym samym niemożliwe jest obowiązywanie i przestrzeganie w praktyce zasady legalizmu w ujęciu absolutnym. Wówczas zasada ta byłaby jedynie fasadą, gdyż nie byłaby realizowana w pełni w praktyce²⁵. Z tego powodu na gruncie doboru właściwego modelu prawa i postępowania karnego wykształciły się dwa kierunki. Pierwszy model zakłada formalną definicję przestępstwa, zgodnie z którą przy ocenie, czy dany czyn stanowi przestępstwo, nie bierze się pod uwagę jego społecznej szkodliwości. Aby jednak zapobiegać ściganiu czynów błahych i przez to zyskać potrzebne czas oraz środki do ścigania czynów poważniejszych, wprowadza się korektę na poziomie prawa karnego procesowego, przyjmując jako wiodącą nie zasadę legalizmu, lecz przeciwstawną zasadę

²² A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 186; D. Gruszecka, *Interes...*, s. 54; J. Izydorzyczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie obowiązywania zasady legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 78; A. Sakowicz, *Umożliwienie postępowania karnego na podstawie art. 59a k.k. jako wyjątek od zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 282.

²³ C. Golik, *Instytucja...*, s. 70; J. Izydorzyczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie...*, s. 74. Zob. też: P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 28.

²⁴ K. Polit-Langierowicz, *Legalizm czy oportunizm ścigania karnego? Dylemat współczesnej polityki karnej*, w: *Studia Iuridica Toruniensia*, t. 3: *Debiuty*, red. K. Kamińska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2006, s. 144; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 306–307; Z. Sobolewski, *Zasada legalizmu w ograniczonym zakresie*, w: *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, [Biuro Usługowo-Handlowe „Printer”], Poznań 1999, s. 116–117.

²⁵ M. Rogacka-Rzewnicka, *Problematyka...*, s. 263–264; A. Kołodziejczyk, *Miejsce oportunistu w polskim procesie karnym na przykładzie umorzenia absorpcyjnego – kilka refleksji odnośnie wykorzystania instytucji w praktyce*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 2, s. 122, 132; J. Jamontt, *Oportunizm przy ściganiu przestępstw*, „Głos Sądownictwa” 1935, nr 12, s. 352–353.

oportunizmu²⁶. Zgodnie z ową zasadą organ ma nie obowiązek, lecz prawo ścigać²⁷. Może więc mimo dopuszczalności i zasadności odmówić ścigania, jeżeli interes społeczny tego wymaga (oportunizm właściwy) albo z uwagi na ekonomikę postępowania, powagę wymiaru sprawiedliwości i błahy charakter czynu (oportunizm niewłaściwy)²⁸. W tym modelu zatem organ dokonuje oceny szkodliwości czynu nie na gruncie definicji przestępstwa, lecz w chwili podejmowania decyzji w przedmiocie wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego.

Drugi z modeli wprowadza korektę już na poziomie definicji przestępstwa. Model ten obowiązuje w Polsce, gdzie przyjęto w art. 1 § 2 k.k. materialną definicję przestępstwa, która uzależnia kwalifikację popełnionego czynu od jego stopnia społecznej szkodliwości. Nie stanowi bowiem przestępstwa czyn, którego społeczna szkodliwość jest znikoma²⁹. Wprawdzie brak jest legalnej definicji społecznej szkodliwości czynu, jednak na mocy art. 115 § 2 k.k. przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego lub zagrożonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób oraz okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia³⁰. Materialnoprawna definicja przestępstwa pozwala zatem na przyjęcie zasady legalizmu jako dominującej w polskim modelu procesu karnego. Jeżeli bowiem eliminacja odpowiedzialności za czyny błahе realizuje się już na poziomie definicji przestępstwa, co do zasady nie ma potrzeby, aby dokonywać tej weryfikacji w chwili podejmowania decyzji o wszczęciu i prowadzeniu postępowania karnego. Konsekwencją przyjętego w Polsce modelu jest wynikający z art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k. zakaz wszczynania albo nakaz umorzenia postępowania w przypadku znikomej społecznej szkodliwości czynu. Uwzględniając wpływ stopnia społecznej

²⁶ J. Izydorczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie...*, s. 71–72; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 146–147. Por. A. Kołodziejczyk, *Miejsce...*, s. 130, 132.

²⁷ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 306; Z. Sobolewski, *Zasada...*, s. 112, 114; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 141–142. Zob. M. Rogalski, *Procesowe gwarancje zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 369.

²⁸ J. Zagrodnik, *Zasada legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasady prawa. Materiały konferencyjne*, red. C. Martysz, A. Matan, Z. Tobor, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2007, s. 235–236; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 306; M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, s. 269; J. Tylman, *Zasada...*, s. 126–127; K. Rydz-Sybilak, *Zasada...*, s. 384; J. Izydorczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie...*, s. 71; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 151; P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 35; M. Rogalski, *Procesowe gwarancje...*, s. 369.

²⁹ J. Izydorczyk, *Aksjologiczne uzasadnienie...*, s. 71; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 146–147; A. Kołodziejczyk, *Miejsce...*, s. 117, 121; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 308; S. Waltoś, *Naczelne zasady procesu karnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1999, s. 108.

³⁰ K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 149–150.

szkodliwości na zasadę legalizmu w polskim modelu procesu karnego, zasadę tę określa się jako zasadę legalizmu materialnego³¹.

W świetle przedstawionych rozważań definicja przestępstwa oraz zasada legalizmu stanowią elementy szeroko pojętej polityki karnej. Z jednej strony zatem przyjęta definicja przestępstwa w prawie karnym materialnym bezpośrednio wpływa na dobór zasady dominującej w procesie karnym. Warto jednak zaznaczyć, że przyjęcie określonej zasady w danym modelu nie jest absolutne. W każdym modelu przyjmuje się wyjątki – w modelu oportunistycznym na rzecz legalizmu, w modelu legalistycznym na rzecz oportunizmu. W ten sposób dochodzi do interakcji również w przeciwną stronę, polegających na tym, że zakres obowiązywania zasady legalizmu wpływa na zakres stosowanych kar i środków karnoprawnej reakcji. Dopuszczalne bowiem jest, aby na gruncie prawa karnego popełniony czyn zasługiwał na reakcją penalną, jednak z powodu zastosowanych wyjątków od zasady legalizmu nie dojdzie do pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej. Za przykład może posłużyć instytucja absorpcyjnego umorzenia postępowania z art. 11 k.p.k. stanowiąca wyjątek od zasady legalizmu³². Przepis ten pozwala na umorzenie postępowania w sprawie o występki, zagrożony karą pozbawienia wolności do lat 5, jeżeli orzeczenie wobec oskarżonego kary byłoby oczywiście niecelowe ze względu na rodzaj i wysokość kary prawomocnie orzeczonej za inne przestępstwo, a interes pokrzywdzonego temu się nie sprzeciwia. Z drugiej strony zakres tego wyjątku też jest kształtowany przez prawo karne materialne, z którego wynika ustawowe zagrożenie czynu karą.

Wpływ prawa karnego na zakres przedmiotowy zasady legalizmu nie ogranicza się jedynie do definicji przestępstwa. Istotne pozostają tutaj także znamiona przestępstw, gdyż co do czynów, które ich nie wypełniają, nie jest możliwe

³¹ P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 308; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 119; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 51; J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 237; A. Sakowicz, *Umorzenie...*, s. 280; A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 97, 99.

³² A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm ścigania przestępstw i jego granice w nowym kodeksie postępowania karnego*, w: *Ius et lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Wydawnictwo KUL, Lublin 2002, s. 144–145; J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 240; A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 101; D. Gruszecka, *Interes...*, s. 52; P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 38; Z. Sobolewski, *Zasada...*, s. 121; W. Grzeszczyk, *Pozycja i rola prokuratora w postępowaniu karnym według nowego kodeksu postępowania karnego*, w: *Nowe prawo karne procesowe...*, s. 281; E.W. Pływaczewski, S.T. Szymański, *Zasada legalizmu w praktyce wymiaru sprawiedliwości (wybrane zagadnienia procesu karnego)*, Prok.i Pr. 2016, nr 11, s. 6; C. Kuleza, *Legalizm...*, s. 132; R.A. Stefański, *Umorzenie „absorpcyjne” postępowania odstępstwem od zasady legalizmu*, w: *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska i in., Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 499; K. Rydz-Sybilak, *Zasada...*, s. 385; J. Kosowski, *Legalizm...*, s. 171; R. Kmiecik, w: Idem, E. Skrętowicz, *Proces...*, s. 81; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 310; T. Bojarski, *Znaczenie...*, s. 73.

prowadzenie postępowania karnego. Również instytucje znoszące przestępność (np. kontratypy) oraz karalność czynu (np. czynny żal) zamykają możliwość ścigania zgodnie z zasadą legalizmu. Na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 i 4 k.p.k. postępowania karnego nie wszczyna się, a wszczęte umarza, gdy czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego, albo ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa, a ponadto, gdy zgodnie z ustawą sprawca nie podlega karze.

Warto zaznaczyć, że przeszkody procesowe wskazane w art. 17 § 1 pkt 2–4 k.p.k. nie są wyjątkami od zasady legalizmu na rzecz oportunistów³³. W przypadku braku znamion, znikomej społecznej szkodliwości czynu, kontratypów czy czynnego żalu organ nie tylko nie ma obowiązku, ale nie ma także prawa do ścigania. Zaniechanie ścigania nie jest tu wynikiem decyzji organu, lecz ustawodawcy. Wymienione przypadki potwierdzają słuszność stanowiska, zgodnie z którym podział na legalizm i oportunizm nie jest podziałem wyczerpującym. Istnieją bowiem czynności procesowe, których nie da się zakwalifikować do przejawów ani zasady legalizmu, ani zasady oportunistów. Czynności te pozostają poza zakresem oddziaływania tych zasad³⁴.

Wreszcie warto wskazać, że zgodnie z art. 10 § 1 k.p.k. zasada legalizmu obowiązuje co do czynów ściganych z urzędu³⁵. Ergo poza zakresem działania tytułowej zasady pozostaje ściganie czynów w trybie prywatnoskargowym³⁶. Istnieje jednak stanowisko odrębne, które na podstawie art. 10 § 2 k.p.k. obejmuje zasadą lega-

³³ Zob. A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm...*, s. 144–145; J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 236–267; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41; T. Grzegorzczuk, *Kodeks...*, s. 91–92; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 5; W. Grzeszczyk, A. Herzog, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LexisNexis Polska, Warszawa 2014, s. 32. Odmiennie: P. Mierzejewski, M. Mierzejewska, *Zasada...*, s. 40; K. Rydz-Sybilak, *Zasada...*, s. 384; S. Steinborn, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2016, art. 10, teza 4.

³⁴ Por. M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007, s. 71, 80.

³⁵ J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 237; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122; J. Skorupka, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 51; J. Kosonoga, w: *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1–166*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017, s. 181; C. Kulesza, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 43; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41.

³⁶ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122; S. Steinborn, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 1; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 309; J. Zagrodnik, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 100–101; A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 98; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41; C. Kulesza, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 43; E.W. Pływaczewski, S.T. Szymański, *Zasada...*, s. 8; C. Kulesza, *Legalizm...*, s. 132; J. Czapska, *Tendencje oportunistyczne w pracy polskiej policji*, w: *Zasady procesu karnego...*, s. 475; M. Klejnowska, *Popieranie oskarżenia jako realizacja zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 192, 197–199; J. Tylman, *Zasada...*, s. 114; K. Rydz-Sybilak, *Zasada...*, s. 384.

lizmu każde przestępstwo, niezależnie od trybu ścigania³⁷. Przez pryzmat treści art. 10 § 2 k.p.k. pogląd ten wydaje się słuszny. Stąd należy podzielić wątpliwości, czy przepis ten nadal wyraża zasadę legalizmu. Przy uznaniu, że tytułowa zasada została wyrażona w art. 10 § 1 i 2 k.p.k., a art. 10 § 2 k.p.k. wymaga ścigania wszystkich przestępstw, bez znaczenia byłoby ograniczenie art. 10 § 1 k.p.k. do czynów ściganych z urzędu. Taka interpretacja pozostawałaby w sprzeczności z wykładnią *per non est*. Słuszny zatem wydaje się pogląd, zgodnie z którym art. 10 § 2 k.p.k. wyraża zasadę równości odrębną od zasady legalizmu i nie może modyfikować zasady legalizmu zawartej w art. 10 § 1 k.p.k., a jedynie ją uzupełnia³⁸. W konkluzji więc należy przyjąć, że zasada legalizmu ogranicza się do czynów ściganych z urzędu. Jednocześnie słuszne jest odrzucenie tytułowej zasady w ujęciu szerszym (*sensu largo*). Warto także zwrócić uwagę, że przestępstwa ścigane w trybie prywatnoskargowym, mimo że pozostają poza zakresem zasady legalizmu, nie są też objęte zasadą oportunistu³⁹. Decyzja w przedmiocie ścigania tych przestępstw nie należy bowiem do organu, lecz do pokrzywdzonego, a prawo wstąpienia prokuratora do postępowania na mocy art. 60 k.p.k. niczego nie zmienia, albowiem w tym zakresie prokurator nie ma takiej swobody decyzji, jak w przypadku instytucji będących przejawem zasady oportunistu⁴⁰.

Sporne pozostaje również, czy w zakresie czynów ściganych w trybie wnioskowym zasada legalizmu znajduje zastosowanie⁴¹. Należy jednak pamiętać, że w chwili złożenia wniosku o ściganie organy nie mają prawa odmówić wszczęcia ani umorzyć postępowania, jeżeli ściganie jest dopuszczalne i zasadne⁴². Nie kwestionując

³⁷ Z. Sobolewski, *Zasada...*, s. 112.

³⁸ B. Janusz-Pohl, *Teoretycznoprawne aspekty...*, s. 168–169; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 6.

³⁹ J. Tylman, *Zasada...*, s. 114; A. Kordik, *Oportunizm...*, s. 98; E.W. Pływaczewski, S.T. Szymański, *Zasada...*, s. 8; T. Bojarski, *Znaczenie...*, s. 70; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122; M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, art. 10, teza 5. Odmiennie: K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 142; P. Hofmański, S. Waltoś, *Proces...*, s. 309; M. Budyn-Kulik, *Wzajemny wpływ świadomości społecznej i percepcji systemu prawa na funkcjonowanie zasady legalizmu i wyjątków od niej*, w: *Zasada legalizmu...*, t. 1, s. 96.

⁴⁰ A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm...*, s. 148; J. Zagrodnik, *Zasada...*, s. 237–238; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 119; M. Klejnowska, *Popieranie...*, s. 197–199.

⁴¹ Zob. stanowiska kwestionujące: M. Budyn-Kulik, *Wzajemny wpływ...*, s. 96; E.W. Pływaczewski, S.T. Szymański, *Zasada...*, s. 8–9; J. Czapska, *Tendencje...*, s. 475; P. Gensikowski, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 41; K. Polit-Langierowicz, *Legalizm...*, s. 142; J. Tylman, *Zasada...*, s. 114. Aprobujące: M. Klejnowska, *Popieranie...*, s. 195–196; T. Bojarski, *Znaczenie...*, s. 71; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122.

⁴² M. Klejnowska, *Popieranie...*, s. 195–196; T. Bojarski, *Znaczenie...*, s. 71; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 122; J. Zagrodnik, w: *Kodeks postępowania karnego...*, s. 100–101.

więc obowiązku ścigania w tym zakresie, można powziąć wątpliwość, czy ściganie w tych przypadkach wynika z zasady legalizmu, czy też z instytucji pozostających poza oddziaływaniem zasad legalizmu i oportunistu. Wydaje się jednak, że wspomniane wątpliwości rozwiewa pogląd, zgodnie z którym po złożeniu wniosku o ściganie postępowanie karne prowadzone jest tak jak w przypadkach przestępstw ściganych z urzędu⁴³. Zatem zasada legalizmu *sensu stricto* obejmuje także swoim zakresem przestępstwa ścigane w trybie wnioskowym po złożeniu wniosku.

W świetle przedstawionych rozważań tryb ścigania przestępstwa określony w przepisach prawa karnego materialnego również ma wpływ na zakres przedmiotowy zasady legalizmu.

5. Wnioski

Zaprezentowane uwagi prowadzą do wniosku, że na kwestię stosowania kar i innych środków karnoprawnej reakcji mają wpływ nie tylko przepisy prawa karnego materialnego, ale także przepisy prawa konstytucyjnego czy prawa karnego procesowego. Poszczególne grupy przepisów są ze sobą powiązane, wchodzą we wzajemną interakcję i tworzą spójny model polityki karania. Zasada legalizmu natomiast stanowi doskonałe pole do wykazania wspomnianych relacji.

Bibliografia

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, C.H.Beck, Warszawa 2012.
- Bojarski T., *Znaczenie zasady legalizmu dla zasady równości wobec prawa oraz w świetle ogólnych dyrektyw wymiaru kary*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 67–82.
- Budyn-Kulik M., *Wzajemny wpływ świadomości społecznej i percepcji systemu prawa na funkcjonowanie zasady legalizmu i wyjątków od niej*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 83–107.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.
- Cora S., *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 10, s. 5–19.

⁴³ A. Murzynowski, M. Rogacka-Rzewnicka, *Oportunizm...*, s. 149.

- Czapska J., *Tendencje oportunistyczne w pracy polskiej policji*, w: *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltośa*, red. J. Czapska i in., Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 474–484.
- Dobkowski J., *O kształtowaniu się podejścia prawnoustrojowego w definiowaniu bezpieczeństwa i porządku publicznego*, w: *Współczesne problemy prawa*, t. 1, red. I. Nowicka, D. Mocarska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2015, s. 141–161.
- Duży J., *Zasada legalizmu a cele procesu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 2, s. 62–70.
- Golik C., *Instytucja przedstawienia zarzutów w świetle naczelných zasad procesu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 9, s. 54–86.
- Gruszecka D., *Interes pokrzywdzonego jako uzasadnienie współczesnego oportunizmu. Uwagi na tle art. 59a k.k.*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 47–70.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Artykuły 1–467. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Grzeszczyk W., *Pozycja i rola prokuratora w postępowaniu karnym według nowego kodeksu postępowania karnego*, w: *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, [Biuro Usługowo-Handlowe „Printer”], Poznań 1999, s. 273–286.
- Grzeszczyk W., Herzog A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LexisNexis Polska, Warszawa 2014.
- Hermann M., *O normach sprzężonych raz jeszcze*, „Państwo i Prawo” 2023, nr 11, s. 3–19.
- Hofmański P., Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Izydorczyk J., *Aksjologiczne uzasadnienie obowiązywania zasady legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 71–80.
- Jabłoński M., Węgrzyn J., *Ochrona wolności i praw jednostki*, w: *Identyfikacja granic wolności i praw jednostki. Prawnoporównawcza analiza tożsamego przypadku pod kątem praktyki stosowania prawa amerykańskiego i polskiego*, red. M. Jabłoński, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, s. 13–33.
- Jamontt J., *Oportunizm przy ściganiu przestępstw*, „Głos Sądownictwa” 1935, nr 12, s. 349–357.
- Janusz-Pohl B., *Teoretycznoprawne aspekty relacji pomiędzy zasadami legalizmu i kontradyktoryjności w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 163–178.
- Kazimierczuk M., *Pojęcie, istota oraz źródło wolności i praw człowieka*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 26, s. 101–114.

- Klejnowska M., *Popieranie oskarżenia jako realizacja zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 179–206.
- Kmieciak R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2006.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, C.H.Beck, Warszawa 2024.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Kulesza, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2025.
- Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1–166*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, C.H.Beck, Warszawa 2025.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, C.H.Beck, Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2024.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. D. Drajewicz, C.H.Beck, Warszawa 2020.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. P. Hofmański, C.H.Beck, Warszawa 2011.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*, t. 1–2, red. D. Świecki, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2025.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2022.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, Wolters Kluwer Polska, LEX/el. 2016.
- Kołodziejczyk A., *Miejsce oportunisty w polskim procesie karnym na przykładzie umorzenia absorpcyjnego – kilka refleksji odnośnie wykorzystania instytucji w praktyce*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 115–146.
- Konstytucja RP. Komentarz*, t. 1, red. M. Safjan, L. Bosek, C.H.Beck, Warszawa 2016.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, M. Zubik, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023.
- Koper R., *Konstytucyjnoprawne źródła zasady legalizmu*, w: *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 183–196.
- Kordik A., *Oportunizm czy legalizm ścigania*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1997, t. 2, s. 95–106.

- Kosowski J., *Legalizm i oportunizm w postępowaniach dyscyplinarnych w służbach mundurowych*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 169–184.
- Kozioł T., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Kulesza C., *Legalizm i oportunizm ścigania a prawa pokrzywdzonego w świetle nowelizacji polskiego ustawodawstwa karnego z 2013 roku*, w: *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tyłmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzczak i in., Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2014, s. 125–144.
- Mierzejewski P., Mierzejewska M., *Zasada legalizmu oraz oportunizm w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1998, nr 3–4, s. 25–44.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976.
- Murzynowski A., Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm ścigania przestępstw i jego granice w nowym kodeksie postępowania karnego*, w: *Ius et lex. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Adama Strzembosza*, red. A. Dębiński, A. Grześkowiak, K. Wiak, Wydawnictwo KUL, Lublin 2002, s. 141–155.
- Pływaczewski E.W., Szymański S.T., *Zasada legalizmu w praktyce wymiaru sprawiedliwości (wybrane zagadnienia procesu karnego)*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 11, s. 3–20.
- Polit-Langierowicz K., *Legalizm czy oportunizm ścigania karnego? Dylemat współczesnej polityki karnej*, w: *Studia Iuridica Toruniensia*, t. 3: *Debiuty*, red. K. Kamińska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2006, s. 141–162.
- Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, C.H.Beck, Warszawa 2002.
- Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, LexisNexis Polska, Warszawa 2010.
- Proces karny*, red. J. Zagrodnik, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Problematyka aksjologicznej kategoryzacji legalizmu i oportunistyki ścigania przestępstw*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 257–275.
- Rogalski M., *Procesowe gwarancje zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 369–382.
- Rydz-Sybilak K., *Zasada legalizmu w praktyce organów procesowych a uprawnienia pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 383–392.

- Sakowicz A., *Umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 59a k.k. jako wyjątek od zasady legalizmu*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik i in., Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 277–298.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Sobolewski Z., *Zasada legalizmu w ograniczonym zakresie*, w: *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, [Biuro Usługowo-Handlowe „Printer”], Poznań 1999, s. 111–124.
- Stefański R.A., *Umorzenie „absorpcyjne” postępowania odstępstwem od zasady legalizmu*, w: *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska i in., Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2000, s. 499–510.
- System prawa karnego procesowego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Tylman J., *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1965.
- Waltoś S., *Naczelne zasady procesu karnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1999.
- Wilk L., *W sprawie zakazu hazardu nieregulowanego*, „Państwo i Prawo” 2013, nr 4, s. 60–71.
- Wiśniewski L., *Gwarancje podstawowych praw i wolności obywateli PRL*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981.
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków 1999.
- Woźniewski K., *Zasada praworządności w procesie karnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2010, nr 24, s. 391–397.
- Zagrodnik J., *Zasada legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasady prawa. Materiały konferencyjne*, red. C. Martysz, A. Matan, Z. Tobor, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2007, s. 233–247.

dr MICHAŁ PRUSEK

e-mail: michal.prusek@uni.opole.pl

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Instytutu Nauk Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego. Specjalista w zakresie prawa karnego procesowego oraz środków przymusu bezpośredniego. Adwokat w Izbie Adwokackiej w Katowicach.

PhD in Law, Assistant Professor at the Department of Criminal Law of the Institute of Legal Sciences, Faculty of Law and Administration, University of Opole. Specialist in criminal procedural law and direct coercive measures. Practising advocate (attorney) at the Katowice Bar Association.

STANISŁAW KĘDZIOR

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

Okoliczności odróżniające podstawy nadzwyczajnego wymiaru kary od przepisów typizujących czyny zabronione w typie kwalifikowanym

Circumstances distinguishing the grounds for extraordinary aggravation of a penalty from provisions defining aggravated types of offences

ABSTRAKT: Nowelizacje kodeksu karnego w latach 2015–2023 znacząco zwiększyły jego punitywność, wprowadzając szereg instrumentów wpływających na surowszy wymiar kary i zmniejszając tym samym przejrzystość zasad wymiaru kary oraz środków karnych – pojawiło się wiele instytucji, które choć swoim kształtem przypominają instytucje sądowego wymiaru kary, są jednak obligatoryjne. Przedmiotem niniejszego artykułu jest próba wskazania okoliczności odróżniających nadzwyczajne obostrzenie kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Materialnoprawne konsekwencje przyjętej granicy pomiędzy typem kwalifikowanym a nadzwyczajnym obostrzeniem kary są dalekosiężne i w znaczącym stopniu wpływają na wysokość represji karnej oraz wyznaczają zakres instrumentarium, z którego może skorzystać sąd orzekający w procesie karnym.

SŁOWA KLUCZOWE: nadzwyczajne obostrzenie kary, typ kwalifikowany, reguły wykładni, sądowy wymiar kary, ustawy wymiar kary

ABSTRACT: Amendments to the Polish Penal Code between 2015 and 2023 significantly increased its punitiveness by introducing a range of instruments affecting harsher sentencing. This has simultaneously reduced the transparency of sentencing principles and penal measures; numerous institutions have emerged that, although resembling judicial sentencing institutions in form, are nonetheless mandatory. This article seeks to identify the circumstances that differentiate extraordinary aggravation of a penalty from an aggravated type of offence. The substantive legal consequences of the distinction drawn between an aggravated type of offence and extraordinary aggravation of

a penalty are far-reaching; they significantly impact the severity of punishment and define the scope of legal instruments available to the sentencing court in criminal proceedings.

KEYWORDS: extraordinary aggravation of a penalty, aggravated type of offence, rules of interpretation, judicial sentencing, statutory penalty

1. Uwagi wprowadzające

Nowelizacje kodeksu karnego¹ w latach 2015–2023 wielopłaszczyznowo zwiększyły jego punitivność. Przede wszystkim poprzez zaostrenie sankcji przewidzianych w części szczególnej kodeksu karnego, ale także wprowadzając obligatoryjność wszystkich nadzwyczajnych obostrzeń kary oraz zmniejszając zakres zastosowania ustawowych modyfikatorów kary, np. art. 37a k.k. Ponadto budzą one zastrzeżenia natury legislacyjnej, co w dużej mierze spowodowane zostało sposobem i tempem ich wprowadzania, a doprowadziło do zaburzenia systematyki kodeksu karnego w zakresie katalogu okoliczności mających stanowić znamię czynu zabronionego w typie kwalifikowanym oraz przesłanek nadzwyczajnego obostrzenia kary². Tym samym, ponieważ wprowadzono szereg instrumentów wpływających na surowszy wymiar kary oraz zmniejszono przejrzystość zasad wymiaru kary i środków karnych, pojawił się szereg instytucji, które choć swoim kształtem przypominają instytucje sądowego wymiaru kary, są jednak obligatoryjne, co doprowadziło do zatarcia różnic pomiędzy sądowym i ustawowym wymiarem kary³. Przedmiotem niniejszego artykułu jest próba wskazania okoliczności odróżniających nadzwyczajne obostrzenie kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym, dzieląc je na kategorie właściwe systematyce dyrektyw wykładni. W dalszej części przedstawiono propozycje legislacyjne Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego w tym zakresie, zaś w podsumowaniu sformułowano postulaty *de lege ferenda*, określając, które okoliczności i w jaki sposób powinny wpływać na tworzenie tytułowych konstrukcji.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383 z późn. zm.).

² Zdaje się, że niestety trafnie Joanna Brzezińska wskazuje w tym zakresie na „przypadkowość” jako kryterium decydujące o nadaniu danej okoliczności charakteru jednej z tytułowych konstrukcji (Eadem, *Struktura zmodyfikowanych typów przestępstw. Analiza teoretyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 562–564).

³ Naturalnie, wspomniane trudności z odróżnieniem od siebie tytułowych konstrukcji dostrzegalne są również na gruncie okoliczności łagodzących – zob. chociażby: P. Konieczniak, *Uwagi o pojmowaniu typów zmodyfikowanych*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 41 i nast.

2. Znaczenie różnicy pomiędzy nadzwyczajnym obostrzeniem kary a typem kwalifikowanym

Przesądzenie, czy dany przepis przewiduje nadzwyczajne obostrzenie kary, czy też typ kwalifikowany czynu zabronionego, niesie za sobą daleko idące konsekwencje na gruncie prawa karnego materialnego. Przynajmniej z zakwalifikowaniem danego przepisu jako opisu typu czynu zabronionego będziemy mieć do czynienia z samoistnym bytem, do którego zastosowanie znajduje całość regulacji z części ogólnej kodeksu karnego. Tytułem przykładu można wskazać chociażby na formy zjawiskowe i stadialne, błąd co do okoliczności stanowiącej znamię typu czynu zabronionego czy różnicę w modyfikacji zasady indywidualizacji odpowiedzialności karnej z art. 21 § 1 i § 2 k.k.⁴ Instytucje sądowego wymiaru, choć nie stanowią odrębnej struktury normatywnej, różnią się od typów zmodyfikowanych. Dopiero stwierdzenie, że zostało popełnione przestępstwo, aktualizuje możliwość ich zastosowania. Nie budzi zatem wątpliwości, że materialnoprawne konsekwencje przyjętej granicy pomiędzy typem kwalifikowanym a nadzwyczajnym obostrzeniem kary są dalekosiężne i w znaczącym stopniu wpływają na wysokość represji karnej oraz wyznaczają zakres instrumentarium, z którego może skorzystać sąd orzekający w procesie karnym.

Rozróżnienie pomiędzy nadzwyczajnym obostrzeniem kary a czynem zabronionym w typie kwalifikowanym wpisuje się w spór dotyczący granicy między sądowym a ustawowym wymiarem kary. Zasadniczo, ustawowym wymiarem kary jest ilościowe i rodzajowe oznaczenie danej kary za konkretny czyn zabroniony⁵, zaś sędziowski wymiar kary sprowadza się do swobodnego wymierzenia kary w przedziale wynikającym z ustawowego zagrożenia⁶, ewentualnie z uwzględnieniem zaostrzenia wynikającego z nadzwyczajnego zaostrzenia (złagodzenia) kary⁷. Ustawowy wymiar kary określa generalne i abstrakcyjne ramy kary, którą sąd (sędzia) następnie wymierza w konkretnej sprawie wobec indywidualnie oznaczonej osoby. Typ kwalifikowany wyznacza ustawowy wymiar kary, zaś instytucje sądowego wymiaru kary (np. nadzwyczajne obostrzenie kary) wpływają jedynie na sądowy wymiar kary. Powyższe różnicuje momenty aktualizacji omawianych konstrukcji. Znamiona typu kwalifikowanego badane są na etapie stwierdzania przestępności

⁴ T. Pieniężny, *Typ kwalifikowany czynu zabronionego a nadzwyczajne obostrzenie kary w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2010, nr 3, s. 39–40.

⁵ B. Wróblewski, *Ustawowy a sędziowski wymiar kary. (Referat sprawozdawczy)*, III Zjazd Prawników Polskich – Katowice – Kraków, 5–8 XI 1936, Sekcja Prawa Karnego, Stała Delegacja Zrzeszeń i Instytucji Prawniczych RP, Warszawa 1936, s. 3–4.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

danego czynu, natomiast nadzwyczajne obostrzenie kary aktualizuje się dopiero po uprzednim stwierdzeniu popełnienia przestępstwa⁸.

W tym aspekcie kontrowersje wywołują przepisy, które swoim kształtem przypominają nadzwyczajne obostrzenie kary, lecz wynikające z nich zaostrenie kary jest obligatoryjne. Włodzimierz Wróbel wskazuje, że z instytucją sądowego wymiaru kary mamy do czynienia jedynie wtedy, gdy jest fakultatywna, gdyż w odmiennym przypadku to ustawodawca wymierza zaostreną sankcję, stając się sądem⁹. Jeżeli danego przepisu nie można zakwalifikować jako nadzwyczajnego obostrzenia kary ze względu na obligatoryjność jego zastosowania, to – stosownie do zaprezentowanego poglądu – przepis modyfikowałby ustawowy wymiar kary. Przedstawione stanowisko nie jest w pełni podzielane w nauce prawa karnego. Dla Kazimierza Buchały istotą okoliczności łagodzących i obostrzających było właśnie ograniczenie sądu w dziedzinie sądowego wymiaru kary, wyznaczając kierunek, w którym powinna zmierzać sankcja karna¹⁰. Zaliczanie również obligatoryjnych zaostren kary do instytucji sądowego wymiaru kary nie jest w doktrynie kontrowersyjne¹¹. Należy przyznać rację W. Wróbelowi w tym, że obligatoryjne obostrzenie kary stanowi silną ingerencję w sądowy wymiar kary, zbliżając się tym samym do modyfikowania *de facto* ustawowego wymiaru kary. Trudno jednak byłoby uznać, że mamy wówczas do czynienia z modyfikatorem ustawowego wymiaru kary ze względu na trudność z określeniem charakteru przepisu, który jedynie wpływa na wyższą karalność, zaś brakuje mu elementów konstytuujących opis typu czynu zabronionego (zmodyfikowanego). Dodatkowo byłoby to rozwiązanie kontrgwarancyjne, ponieważ osłabia pewność prawa, a także może prowadzić chociażby do wydłużenia okresu przedawnienia karalności przestępstwa. Niewątpliwie jednak rozróżnienie pomiędzy sądowym a ustawowym wymiarem kary jest kwestią sporną w polskiej nauce prawa karnego. Tytułem przykładu wskazać można spór o charakter art. 37a § 1 k.k., który pozwala na orzeczenie kary nieizolacyjnej zamiast pozbawienia wolności. Dla części komentatorów jest to przykład ustawowego wymiaru kary¹².

⁸ K. Kmań, *Kilka uwag dotyczących obostrzenia kary na podstawie art. 57a § 1 k.k.*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2021, t. 124, s. 146.

⁹ W. Wróbel, *Zbieg podstaw do nadzwyczajnego obostrzenia kary i reguła kolizyjna z artykułu 57 § 1 Kodeksu karnego*, w: *Polityka kryminalna: między teorią a praktyką. Księga jubileuszowa profesor Janiny Błachut*, red. M. Grzyb, K. Krajewski, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2022, s. 388–389.

¹⁰ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s. 522.

¹¹ Tak zaliczają chociażby: M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, C.H.Beck, Warszawa 2017, s. 522.

¹² Przykładowo zob. J. Majewski, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1: *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 736–737.

(ponieważ rodzajowo i ilościowo zmienia sankcję karną przewidzianą w typach czynów zabronionych, które należą do desygnatu art. 37a § 1 k.k.), podczas gdy dla innych – sądowego wymiaru kary¹³.

Wyznaczenie kryteriów pozwalających na odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym ma również znaczenie w perspektywie ich ewentualnego zastosowania, w szczególności w perspektywie art. 38 § 2 k.k. i art. 57 § 1 k.k. Jeżeli zastosowanie znajdują dwie z wymienionych instytucji sądowego wymiaru kary, to karę można nadzwyczajnie obostrzyć tylko raz (art. 57 § 1 k.k.). Jeśli natomiast w danej sprawie mogą znaleźć zastosowanie dwa typy kwalifikowane, to w zależności od stanu faktycznego i konkretnych znamion właściwa będzie kumulatywna kwalifikacja lub wyłącznie jeden z typów kwalifikowanych. Jeżeli jednak w sprawie spełnione będą znamiona typu kwalifikowanego oraz przesłanki do nadzwyczajnego zaostrzenia kary, to w naturalny sposób pierwszeństwo należy się przepisom współwyznaczającym ustawowy wymiar kary, a dopiero następnie zastosowanie mogą znaleźć instytucje sądowego wymiaru kary.

3. Możliwe kryteria podziału

Odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od typu kwalifikowanego jawi się jako zagadnienie niezwykle problematyczne, w szczególności w świetle zakresłonych wcześniej niejasności odnośnie do granicy pomiędzy sądowym a ustawowym wymiarem kary. Tym ważniejsze jest zatem odpowiednie określenie kryteriów różnicujących dwie tytułowe konstrukcje wpływające na surowszy wymiar kary. Dalej zostaną zaprezentowane i omówione najczęściej identyfikowane w doktrynie prawa karnego oraz judykaturze różnice, do których należą: umiejscowienie przepisu w kodeksie karnym, jego stylistyka, wpływ wskazanego w przepisie elementu na stopień społecznej szkodliwości czynu, powiązanie z czynem, moment aktualizacji badanej normy, sposób zakreślenia sankcji karnej, powszechne uznanie oraz względy polityki kryminalnej.

Jako że problem będący przedmiotem niniejszej publikacji, czyli rozróżnienie, czy dany przepis przewiduje nadzwyczajne obostrzenie kary, czy też czyn zabroniony w typie kwalifikowanym, stanowi w istocie problem wykładniczy, to kryteria podziału pozwalające na odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym uporządkowane zostały tutaj według

¹³ Przykładowo zob. E. Hryniewicz-Lach, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, C.H.Beck, Warszawa 2021, s. 715–716.

systematyki dyrektyw wykładni, co w ramach niniejszego zagadnienia sprowadzać się będzie przede wszystkim do dyrektyw wykładni językowej i funkcjonalnej¹⁴.

Wstępnym, swego rodzaju wyjściowym kryterium, teoretycznie mogącym pozwalać na odróżnienie typu kwalifikowanego od instytucji nadzwyczajnego obostrzenia kary, jest umiejscowienie przepisu w kodeksie karnym. Na ogół opisy typów czynów zabronionych znajdują się w części szczególnej, zaś okoliczności wpływające na wymiar kary, tj. instytucje sądowego wymiaru kary, w części ogólnej¹⁵. Od warunku tego istnieje wiele wyjątków – nierzadko bowiem ustawodawca umieszcza instytucje sądowego wymiaru kary w części szczególnej¹⁶. Dodatkowo w części ogólnej znajdują się instytucje, które choć kształtem mogą przypominać instytucje sądowego wymiaru kary, to jednak stanowią modyfikator ustawowego zagrożenia, np. już wspomniany art. 37a § 1 k.k. czy też art. 10 § 3 k.k. lub art. 54 § 2 k.k. Wydaje się, że brak w części ogólnej kodeksu karnego takich przepisów, które modyfikowałyby ustawowe zagrożenie poprzez jego zaostrzenie, co należy ocenić pozytywnie. Ponadto niepoprawna legislacja minionych lat naruszyła niegdyś obowiązującą systematykę kodeksu karnego poprzez wymieszanie instytucji sądowego wymiaru kary z ustawowym wymiarem kary. W świetle powyższego nie sposób uznać owego kryterium za przesądzające, a nawet pomocnicze. I choć w części ogólnej kodeksu karnego brak jest czynów zabronionych w typie kwalifikowanym, to nie można tego samego powiedzieć o ustawowym wymiarze kary, czego najlepszym przykładem jest już wspomniany art. 37a k.k.

Jak już zasygnalizowano, pierwszą grupę kryteriów odróżniających od siebie tytułowe konstrukcje stanowią dyrektywy wykładni językowej. W ramach tej kategorii zaprezentowane zostaną dwie okoliczności – stylistyka przepisu oraz sposób zakreslenia sankcji karnej.

W naturalny sposób najoczywistszym, najprostszym i najbardziej intuicyjnym kryterium rozróżniającym może być stylistyka przepisu formułującego przesłankę, której zaktualizowanie się będzie mogło mieć wpływ na wymiar kary. Typowymi zwrotami używanymi w kodeksie karnym dla określenia nadzwyczajnego obostrzenia kary są następujące wyrażenia: „skazując za [...], sąd wymierza” (art. 57a § 1 i art. 57b k.k.); „skazując sprawcę, który popełnił [...], sąd orzeka” (art. 178 § 1 k.k.); „jeżeli sprawca [...], sąd wymierza” (art. 64 § 1 i 2 k.k.). Obecnie w kodeksie karnym brak fakultatywnego nadzwyczajnego obostrzenia kary, stąd też wśród przykładów nie ma zwrotu „sąd może”. Natomiast ustawodawca, modyfikując ustawowe zagrożenie, np. w ramach czynu zabronionego w typie kwalifikowanym, używa

¹⁴ Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, s. 282–299.

¹⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 6.

¹⁶ T. Pieniężny, *Typ...*, s. 42.

następujących zwrotów wskazujących na tę odmienność: „jeżeli sprawca dopuszcza się czynu [...], podlega karze” (art. 271 § 3 k.k.); „jeżeli sprawca [...], podlega karze” (art. 280 § 2 k.k.); ale także: „kto [...], podlega karze” (art. 148 § 2 k.k.). Powyższe wskazuje na dwie kwestie wymagające odnotowania. Po pierwsze, choć zaprezentowane przypadki wydają się klarowne i pozwalają w konsekwencji na odróżnienie od siebie dwóch analizowanych grup przepisów, to jednak nie zawsze jawi się to jako oczywiste – tytułem przykładu można wskazać art. 37a § 1 k.k., w którym, mimo użytego przez ustawodawcę zwrotu „sąd może”, dostrzega się modyfikator ustawowego zagrożenia. Analogiczna sytuacja występuje na gruncie art. 178a § 4 k.k., gdzie mimo zwrotu „jeżeli sprawca...” dostrzega się nadzwyczajne obostrzenie kary w zakresie recydywy komunikacyjnej¹⁷. Po drugie, brzmienie przepisu stanowi kwestię wtórną w stosunku do charakteru normy interpretowanej z tego przepisu¹⁸, stąd też w procesie interpretacji konieczne jest uwzględnienie również pozostałych metod wykładni.

Jako kolejne kryterium wskazywany jest sposób sformułowania dyspozycji normy sankcjonującej. W doktrynie¹⁹ i orzecznictwie²⁰ podkreśla się, że istotne dla przestępstw kwalifikowanych jest odrębne i samoistne sformułowanie sankcji karnej. Sposób jej określenia reguluje także § 78 zasad techniki prawodawczej²¹, stosownie do którego „1. W przepisie karnym sankcją karną grożącą za popełnienie czynu zabronionego określa się bez odsyłania do innych przepisów karnych. 2. Odesłanie, o którym mowa w ust. 1, stosuje się tylko w przepisach bezpośrednio po sobie następujących, przy użyciu w drugim przepisie zwrotu: »Tej samej karze podlega, kto ...«. Przywołany akt prawny obrazuje kryteria stosowane przy tworzeniu przepisów prawno-karnych, nie pozostawiając legislatorom luzu decyzyjnego w tym zakresie. Zatem typy kwalifikowane określają karę samoistnie, np. „podlega karze pozbawienia wolności...” (art. 148 § 2 k.k.). Rzecz jasna, ze względów stylistycznych możliwe i dopuszczalne jest zbiorcze określenie sankcji karnej, tak jak czyni to chociażby art. 294 § 1 k.k. Natomiast zazwyczaj w instytucjach sądowego wymiaru kary sankcja sformułowana jest jako modyfikacja ustawowego zagrożenia, np. „sąd wymierza karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo powyżej...” (art. 57b k.k.). Choć kryterium podziału oparte na sposobie ujęcia sankcji

¹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 6.

¹⁸ M. Małecki, *Glosa do wyroku SN z 15 listopada 2013 r., III KK 326/13*, OSP 2014, nr 12, s. 1688.

¹⁹ J. Andrejew, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988, s. 215; T. Pieniężny, *Typ...*, s. 43, który jednak wskazuje, że kryterium to „nie może samoistnie stanowić przesądzającego czynnika interpretacyjnego”; R.A. Stefański, *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, OSP 2012, nr 5, s. 328–329.

²⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z 16 marca 1999 r., I KZP 4/99, OSNKW 1999, nr 5–6, poz. 27.

²¹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 283 z późn. zm.).

karnej zasługuje na aprobatę, gdyż podkreśla i uwidacznia akcesoryjność instytucji sądowego wymiaru kary wobec przepisów typizujących, a ponadto pośrednio odwołuje się do charakterystyki norm sankcjonujących *sensu largo*²², to jednak, analogicznie do przypadku poprzedniego, nie sposób uznać go za jednoznacznie przesądające, czego najlepszy przykład stanowi art. 178a § 4 k.k. w zakresie wspomnianej recydywy komunikacyjnej.

Jak wykazano wcześniej, dyrektywy wykładni językowej nie prowadzą do jednoznacznych rezultatów w zakresie zdekodowania charakteru przepisu, stąd też konieczne jest zastosowanie reguł wykładni funkcjonalnej i systemowej, które, pełniąc funkcję subsydiarną, posłużyć mogą do wyboru jednego z kolidujących ze sobą rezultatów wykładni językowej²³. Druga grupa okoliczności zasadniczo odnosi się do charakteru danego elementu wpływającego na lub powodującego surowszy wymiar kary. Pośród nich znajdować się będą przede wszystkim wpływ danego elementu na stopień społecznej szkodliwości czynu oraz czasowe powiązanie danego elementu z czynem zabronionym. Kryteriów odróżniających nadzwyczajne obostrzenie kary od czynów zabronionych w typie kwalifikowanym dopatrywać się można również pośród pobudek stojących za zaklasyfikowaniem danej normy do jednej lub drugiej kategorii – innymi słowy: analizując określony element, poprzez jego charakterystykę, co w konsekwencji będzie wpływać na surowszą karalność sprawcy.

Takie kryterium podziału zaproponował Sąd Najwyższy, wskazując, że jeżeli znamię przepisu uzależnia modyfikację kary od zdarzeń przed momentem lub po momencie popełnienia czynu zabronionego, to mamy do czynienia z instytucją sądowego wymiaru kary. Jeżeli zaś wskazane w normie okoliczności związane są z czynem i wpływają na stopień jego społecznej szkodliwości, to wówczas będzie to element typu kwalifikowanego lub uprzywilejowanego²⁴. Zaproponowany miernik łączy dwa sprzężone kryteria – charakter okoliczności opisanej w przesłance wpływającej na wymiar kary oraz jej oddziaływanie na stopień społecznej szkodliwości czynu sprawcy. Wymóg wpływu danej okoliczności na stopień społecznej szkodliwości czynu zabronionego znajduje uzasadnienie w tym, że typy kwalifikowane budowane są zasadniczo poprzez dodanie do typu podstawowego znamienia wpły-

²² W. Wróbel, *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, nr 3, s. 102; Idem, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2014, s. 116.

²³ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 211.

²⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 6; wraz z glosami aprobującymi: M. Małecki, *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, Cz.PKiNP 2012, nr 1, s. 163 i nast.; D. Mieczkowska, *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, IN 2013, nr 3, s. 266 i nast.; aprobującą także: M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, C.H.Beck, Warszawa 2020, Nb 442.

wającego na zwiększenie karygodności czynu²⁵. Drugie z kryteriów wskazanych przez Sąd Najwyższy odnosi się do korelacji czasowej z czynem. Jeżeli dany element wpływający na surowszy wymiar kary powiązany byłby czasowo z momentem czynu, to przepis przewidujący taką okoliczność stanowi czyn zabroniony (w typie kwalifikowanym), jeżeli jednak nie, to wówczas byłaby to instytucja sądowego wymiaru kary (nadzwyczajne obostrzenie kary). Zwolennicy tego stanowiska wskazują, że znamię czynu zabronionego ma być powiązane z „czynem”, nie zaś z przeszłością sprawcy²⁶ czy jego osobą²⁷.

Zaproponowane przez Sąd Najwyższy podejście wydaje się słuszne. Choć SN nie stwierdza tego wprost, to wywodzi się ono z budowy czynów zabronionych w typie kwalifikowanym i w ten sposób od strony negatywnej wyznaczany jest katalog elementów, które powinny stanowić przesłankę nadzwyczajnego obostrzenia kary. W literaturze wskazuje się, że typy kwalifikowane cechują się dodatkowym elementem, który, w stosunku do typu zasadniczego, zwiększa stopień społecznej szkodliwości czynu, co następuje poprzez dodanie do typu podstawowego znamienia o charakterze statycznym (występujące podczas realizacji znamion) lub dynamicznym (będące następstwem popełnionego przestępstwa, najczęściej przestępny skutek)²⁸. Rzecz jasna, granica pomiędzy typem kwalifikowanym a nadzwyczajnym obostrzeniem kary zaciera się w przypadku okoliczności statycznych. Dodatkowe znamiona dynamiczne zawsze tworzą typy kwalifikowane, przede wszystkim ze względu na konieczność przypisania sprawcom przestępstw o mieszanej stronie podmiotowej, o których mowa w art. 9 § 3 k.k.²⁹ Wskazuje się również, że istotną motywacją prawodawcy do tworzenia typów kwalifikowanych stanowią względy polityki kryminalnej, silniej realizując w ten sposób prewencyjną funkcję prawa karnego³⁰. Zatem dodatkowe okoliczności, czy to powiązane z czynem, czy też będące odrębnymi zachowaniami w ujęciu ontologicznym i normatywnym, powinny stanowić znamiona typów kwalifikowanych.

Omawiane w tej części niniejszej pracy funkcjonalne kryterium dyferencjacji jest przekonujące i powinno być dominujące przy rozstrzygnięciu pomiędzy tytułowymi konstrukcjami. Jednak na gruncie obecnej ustawy karnej charakter danego

²⁵ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, UMCS, Lublin 1979, s. 61.

²⁶ M. Małecki, *Glosa do wyroku...*, s. 1690.

²⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z 28 czerwca 2006 r., II KK 285/05, LEX nr 193050.

²⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo...*, s. 190–191.

²⁹ Szerzej w zakresie wpływu znamion o charakterze statycznym i dynamicznym na kształt strony podmiotowej zob. J. Brzezińska, *Uwagi o dynamice typów zmodyfikowanych przestępstwa*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej...*, s. 218 i nast.

³⁰ D. Mieczkowska, *Glosa do postanowienia...*, s. 272–273; A. Skowron, *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, LEX/el. 2013.

elementu nie pozwala na przesądzenie o charakterze konkretnego przepisu. W zakresie wpływu danej okoliczności na stopień społecznej szkodliwości czynu problematyczne jest występowanie przepisów, które w powszechnym uznaniu uchodzą za nadzwyczajne obostrzenie kary, a wpływają na stopień społecznej szkodliwości czynu, np. występki o charakterze chuligańskim³¹. Natomiast jeśli chodzi o czasową korelację z czynem, stwierdzić należy, że na gruncie aktualnego kodeksu karnego nadzwyczajne obostrzenie kary nie zawsze odnosi się do okoliczności czasowo niepowiązanej z momentem czynu. Niektóre przepisy, powszechnie uznawane za element nadzwyczajnego obostrzenia kary, stanowią co prawda następstwo czynu, lecz nie są z nim powiązane kauzalnie i tym samym nie mogą być uznane za skutek przestępstwa, np. zbiegnięcie z miejsca zdarzenia. Jednak bez większych trudności wskazać można przepisy bezspornie kwalifikowane jako nadzwyczajne obostrzenie kary, a zaostrażające odpowiedzialność karną na podstawie znamienia statycznego powiązanego czasowo z czynem, np. recydywa czy chuligański charakter występku. Nie sposób więc uznać tego sprzężonego kryterium o charakterze funkcjonalnym za rozstrzygające o charakterze danego przepisu.

Dodatkowo w literaturze wskazuje się także kryterium powszechnego uznania³², które można określić mianem zwyczaju interpretacyjnego. Cechuje się ono tym, że pewne pojęcia funkcjonują w języku z uniwersalnie nadanym im znaczeniem. Z kryterium tym koreluje wskaźnik interpretacyjny w postaci woli ustawodawcy³³. Legislator uzewnętrznia swój zamiysł odnośnie do charakteru danej regulacji poprzez uzasadnienie projektu ustawy oraz odesłania w ramach systemu prawa czy też znajdujące się wewnątrz kodeksu karnego. Przy rekonstruowaniu woli ustawodawcy przydatne może być skorzystanie z wykładni historycznej przepisu – zmiana sformułowania danej przesłanki prawdopodobnie oznaczać będzie dalsze konsekwencje materialnoprawne. Powszechność uznania może budzić pewne wątpliwości dotyczące tego, kiedy spełnione jest znamię powszechności, w szczególności jeżeli przepis jest nowy. Ponadto tak przyjęty miernik pozostawiałby dyskusję nad charakterem jakiegokolwiek normy kompletnie bezprzedmiotową, gdyż wystarczające byłoby odwołanie się do np. uzasadnienia projektu ustawy. Wyłączałyby to również ewoluowanie norm prawnych, gdyż raz przyjęty pogląd pozostawiałby matrycę interpretacyjną do końca obowiązywania jego brzmienia. W konsekwencji, komentowane kryterium powinno być stosowane z ostrożnością, choć niewątpliwie jest ono pomocne w końcowej fazie interpretacji jako swoista weryfikacja przeprowadzonej wykładni.

³¹ K. Kmał, *Kilka uwag...*, s. 147; W. Wróbel, *Zbieg...*, s. 387–388.

³² W. Wróbel, *Zbieg...*, s. 389.

³³ R.A. Stefański, *Glosa do postanowienia...*, s. 329–330; A. Skowron, *Glosa do postanowienia...*, który wskazuje, że decyzja prawodawcy w tym zakresie nie jest dowolna.

Podsumowując tę część rozważań, stwierdzić należy, że zaburzenie systematyki kodeksu karnego, w szczególności spowodowane zmianami legislacyjnymi z ostatnich 10 lat, nie pozwala na wskazanie jednego kryterium każdorazowo umożliwiającego odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Niemniej najbardziej klarownym oraz najmniej kontrowersyjnym kryterium jest sposób sformułowania sankcji karnej. Tak więc nadzwyczajnym obostrzeniem kary będzie norma prawna wpływająca na sądowy wymiar kary z zaostreniem sankcji karnej nawiązującym do typu przestępstwa, za które sprawca jest skazywany, zaś typem zmodyfikowanym przestępstwa będzie norma tworząca ustawowy wymiar kary, posiadająca odrębną i samoistną sankcję karną oraz realizująca postulaty polityki karnej. Ponadto pomocniczo stosowane mogą być rozróżnienia w postaci stylistyki przepisu oraz powszechnego uznania. Celem prawidłowego przyporządkowania danego przepisu do jednej z kategorii wymienione przesłanki powinny zostać spełnione łącznie.

4. Propozycje legislacyjne Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego

Okoliczności wpływające na surowszy wymiar kary w pewnym zakresie były przedmiotem prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, która w ramach projektu tzw. ustawy sanacyjnej przygotowała następujące propozycje w zakresie pokrywającym się z przedmiotem niniejszej publikacji³⁴. Pierwszą z nich jest zmiana art. 57b k.k. poprzez nadanie mu brzmienia: „Skazując za przestępstwo z zastosowaniem art. 12 § 1, sąd może wymierzyć karę przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę” (art. 1 pkt 11 projektu tzw. ustawy sanacyjnej). Kolejno art. 1 pkt 14 projektu tzw. ustawy sanacyjnej przewiduje zmianę art. 64 § 1 i 2 w zakresie sądowego wymiaru kary, tj. nadając w § 1 brzmienie: „[...] sąd może wymierzyć karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”, zaś w § 2: „[...] sąd wymierza karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a może ją wymierzyć do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”. Dodatkowo art. 1 pkt 15 przewiduje uchylenie art. 64a k.k. Komisyjny projekt tzw. ustawy sanacyjnej obejmuje również zmiany w zakresie art. 178 § 1 k.k., ale odnoszą się one do katalogu przesłanek, nie zaś wymiaru kary. Ministerstwo Sprawiedliwości, opracowując własny – rządowy

³⁴ Projekt z dnia 14 czerwca 2024 r. ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw autorstwa Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, pobrano z: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekty-aktow-prawnych> [dostęp: 09.03.2026].

projekt ustawy, podzieliło jedynie propozycje zmian w zakresie art. 57b k.k. oraz art. 64 § 1 i 2 k.k.³⁵

Przedstawione propozycje legislacyjne Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego jedynie częściowo zasługują na aprobatę, a dodatkowo należy zwrócić uwagę na ich umiarkowanie zadowalający zakres. Niewątpliwie pozytywnie należy ocenić zmiany w zakresie art. 57b k.k. i art. 64 § 1 k.k., ponieważ polegają one na wprowadzeniu fakultatywności nadzwyczajnych obostrzeń kary oraz wyeliminowują podwyższenia dolnych granic ustawowego zagrożenia. Słuszna jest także zmiana polegająca na usunięciu nadzwyczajnego obostrzenia kary z art. 64a k.k. Nie do końca jest jednak zrozumiała propozycja brzmienia art. 64 § 2 k.k. Przede wszystkim ze względu na obligatoryjne podwyższenie górnej granicy ustawowego zagrożenia oraz z uwagi na zwrot: „może ją wymierzyć do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”, który zapewne nawiązuje do aktualnego brzmienia art. 64 § 1 k.k. Niemniej właściwsze wydaje się sformułowanie, którym posługuje się przykładowo art. 57b k.k. – „sąd wymierza karę [...] powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia [...] do [...]”. W naturalny sposób obligatoryjność obostrzenia odnosi się przede wszystkim do dolnej granicy ustawowego zagrożenia, natomiast jeśli chodzi o górną granicę, zaostrenie to zawsze będzie fakultatywne, ponieważ jedynie zwiększa się przedział, w zakresie którego sąd może wymierzyć karę. Podniesienie dolnej granicy ten zakres natomiast zawęża. Nie wprowadza zatem żadnych zmian zwrot „sąd wymierza”. W konsekwencji, art. 64 § 2 w zakresie instrukcji co do wymiaru kary powinien mieć następujące brzmienie: „sąd wymierza karę pozbawienia wolności przewidzianą za przypisane przestępstwo w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”. Dodatkowo niezrozumiałą jest brak zmian w art. 57a k.k., art. 178a § 4 k.k. oraz w art. 178 § 1 k.k. co do sposobu zaostrenia ustawowego zagrożenia. I choć uzasadnienie komisyjnego projektu tzw. ustawy sanacyjnej wskazuje, że zawiera on jedynie najpilniejsze, ograniczone do minimum, zmiany³⁶, to jednak była to dobra okazja do zaproponowania holistycznej reformy w zakresie nadzwyczajnego obostrzenia kary. Nawet jeżeliby uznać, że nie są to zmiany na tyle pilne, to te poszczególne, tak jak np. art. 64 § 2 k.k., mogły zostać zaproponowane w sposób niebudzący zastrzeżeń. Gdyby ministerialny projekt, opracowany na podstawie projektu komisyjnego, wszedł w życie, to uporządkowanie systematyki

³⁵ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, <https://legislacja.gov.pl/projekt/12390959/katalog/13091027#13091027> [dostęp: 09.03.2026].

³⁶ Uzasadnienie do projektu z dnia 14 czerwca 2024 r. ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw autorstwa Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, pobrano z: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekty-aktow-prawnych> [dostęp: 09.03.2026].

okoliczności wpływających na surowszy wymiar kary wymagałoby ponownej nowelizacji tego przepisu.

5. Podsumowanie

Przeprowadzone w niniejszym artykule analizy pokazują, jak dalece została zaburzona systematyka kodeksu karnego w zakresie podziału na typy kwalifikowane i okoliczności nadzwyczajnego obostrzenia kary. W konsekwencji, jako niezbędne jawi się uporządkowanie podziału na te dwie konstrukcje, do czego konieczne jest sformułowanie kryteriów, na podstawie których powinny być one tworzone. Zaczynając od brzmienia tych przepisów, co nie powinno budzić większych wątpliwości, nadzwyczajne obostrzenie kary na ogół powinno znajdować się w części ogólnej, mieć charakter fakultatywny, a sankcję karną określać jako modyfikację ustawowego zagrożenia, nabierając formuły: „skazując za [...], sąd może”. Natomiast typ kwalifikowany w ujęciu modelowym powinien być zlokalizowany w części szczególnej oraz posiadać sankcję karną określoną samoistnie, co powodować będzie brzmienie: „jeżeli / kto [...], podlega karze”.

Dodatkowo, co istotne i nieco trudniej uchwytne, nadzwyczajne obostrzenie kary powinno fakultatywnie podwyższać jedynie górną granicę ustawowego zagrożenia. Przede wszystkim dlatego, że instytucje sądowego wymiaru kary, w tym nadzwyczajne obostrzenie kary, powinny mieć charakter fakultatywny, zaś obligatoryjność tych instytucji stanowi ingerencję ustawodawcy w kognicję sądów³⁷. W konsekwencji, fakultatywne nadzwyczajne obostrzenie kary znajduje uzasadnienie jedynie w przypadku górnej granicy ustawowego zagrożenia. Fakultatywną możliwość swoistego „podniesienia” dolnej granicy, a zatem wymiaru kary powyżej określonego poziomu (w zakresie ustawowych granic kary), sąd ma każdorazowo. Oznacza to więc również, że ustawodawca powinien decydować się na tworzenie typów kwalifikowanych wówczas, gdy dana okoliczność ma powodować zaostrenie dolnej granicy kary.

Natomiast w zakresie zasadniczej kwestii, czyli charakteru danej okoliczności mającej wpływać na surowszy wymiar kary, należy podzielić słuszne stanowisko Sądu Najwyższego, wywodzone z systematyki konstruowania czynów zabronionych w typie kwalifikowanym, według którego typ kwalifikowany powinien zachodzić wówczas, gdy dane znamię powiązane jest czasowo z czynem i zwiększa stopień społecznej szkodliwości czynu³⁸. W konsekwencji, nadzwyczajne obostrzenie kary

³⁷ W. Wróbel, *Zbieg...*, s. 388.

³⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 6.

będzie mieć szerszy zakres zastosowania jako przednawiasowa instytucja sądowego wymiaru kary, podczas gdy typ kwalifikowany będzie pozostawać zawężony ze względu na konieczność korelacji z typem podstawowym.

Celem niniejszej pracy było wskazanie okoliczności pozwalających na odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Przede wszystkim należy zauważyć, że przesądzenie charakteru przepisu ma kluczowe znaczenie w perspektywie przypisania odpowiedzialności karnej oraz wymiaru kary, stanowiąc wycinek dyskusji nad granicą pomiędzy ustawowym i sędziowskim wymiarem kary. Pośród najczęściej wymienianych w literaturze i orzecznictwie są: umiejscowienie przepisu w kodeksie karnym, jego stylistyka, wpływ wskazanego w przepisie elementu na stopień społecznej szkodliwości czynu, powiązanie z czynem, moment aktualizacji badanej normy, sposób określenia sankcji karnej, powszechne uznanie oraz względy polityki kryminalnej, które zasadniczo można podzielić zgodnie z regułami wykładni na dyrektywy wykładni językowej i funkcjonalnej. Z uwagi na zaburzenie systematyki ustawy karnej w zakresie okoliczności wpływających na surowszy wymiar kary niemożliwe jest wskazanie jednego kryterium, które każdorazowo pozwalać będzie na odróżnienie nadzwyczajnego obostrzenia kary od czynu zabronionego w typie kwalifikowanym. Niemniej najbardziej klarowne oraz najmniej kontrowersyjne kryterium to sposób sformułowania sankcji karnej. Nadzwyczajnym obostrzeniem kary będzie zatem norma prawna wpływająca na sądowy wymiar kary z zaostreniem sankcji karnej nawiązującym do typu przestępstwa, za które sprawca jest skazywany. Typem zmodyfikowanym przestępstwa będzie z kolei norma tworząca ustawowy wymiar kary, posiadająca odrębną i samoistną sankcję karną oraz realizująca postulaty polityki karnej. Refleksja nad powyższym pozwoliła na sformułowanie postulatów *de lege ferenda*, w myśl których nadzwyczajne obostrzenie kary na ogół powinno znajdować się w części ogólnej kodeksu karnego, mieć charakter fakultatywny, sankcję karną określać jako modyfikację ustawowego zagrożenia, podwyższając jedynie jego górną granicę. Natomiast typ kwalifikowany, zlokalizowany w części szczególnej, samoistnie określać sankcję karną, obostrzać przede wszystkim górną granicę ustawowego zagrożenia oraz zachodzić wówczas, gdy dane znamię powiązane jest czasowo z czynem i zwiększa stopień społecznej szkodliwości czynu.

Bibliografia

- Andrejew J., *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.
- Bojarski T., *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, UMCS, Lublin 1979.
- Brzezińska J., *Struktura zmodyfikowanych typów przestępstw. Analiza teoretyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Brzezińska J., *Uwagi o dynamice typów zmodyfikowanych przestępstwa*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 201–222.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
- Gutowski M., Kardas P., *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, C.H.Beck, Warszawa 2017.
- Hryniewicz-Lach E., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, C.H.Beck, Warszawa 2021.
- Kmąk K., *Kilka uwag dotyczących obostrzenia kary na podstawie art. 57a § 1 k.k.*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2021, t. 124, s. 145–159.
- Konieczniak P., *Uwagi o pojmowaniu typów zmodyfikowanych*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 26–58.
- Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, C.H.Beck, Warszawa 2020.
- Majewski J., w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1: *Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 736–745.
- Małecki M., *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, nr 1, s. 163–178.
- Małecki M., *Glosa do wyroku SN z 15 listopada 2013 r., III KK 326/13*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2014, nr 12, s. 1682–1692.
- Mieczkowska D., *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, „Ius Novum” 2013, nr 3, s. 266–275.
- Pieniężny T., *Typ kwalifikowany czynu zabronionego a nadzwyczajne obostrzenie kary w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2010, nr 3, s. 39–51.
- Skowron A., *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, LEX/el. 2013.
- Stefański R.A., *Glosa do postanowienia SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 22/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 5, s. 323–330.
- Wróbel W., *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, nr 3, s. 93–103.

- Wróbel W., *Zbieg podstaw do nadzwyczajnego obostrzenia kary i reguła kolizyjna z artykułu 57 § 1 Kodeksu karnego*, w: *Polityka kryminalna: między teorią a praktyką. Księga jubileuszowa profesor Janiny Blachut*, red. M. Grzyb, K. Krajewski, Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja, Kraków 2022, s. 385–396.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2014.
- Wróblewski B., *Ustawowy a sędziowski wymiar kary. (Referat sprawozdawczy)*, III Zjazd Prawników Polskich – Katowice – Kraków, 5–8 XI 1936, Sekcja Prawa Karnego, Stała Delegacja Zrzeszeń i Instytucji Prawniczych RP, Warszawa 1936.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.

mgr STANISŁAW KĘDZIOR

e-mail: s.kedzior@doctoral.uj.edu.pl

Doktorant w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

PhD candidate at the Doctoral School of Social Sciences, Jagiellonian University.

PAWEŁ PADKOWSKI

<https://orcid.org/0009-0003-6797-2891>

badacz niezależny

Znaczenie dyrektywy prewencji ogólnej na przykładzie odpowiedzialności karnej pilota

The significance of the principle of general prevention: the example of aircraft pilots' criminal liability

ABSTRAKT: Niniejszy artykuł skupia się na dyrektywie prewencji ogólnej w odniesieniu do przestępstw zawodowych, a więc takich, które popełnione są w związku z wykonywaniem przez daną osobę swojego zawodu, gdzie nabiera ona jeszcze bardziej doniosłego znaczenia aniżeli w przypadku „klasycznych” przestępstw. Wymierzenie kary pilotowi w nadziei na wypełnienie tym sposobem dyrektywy prewencji ogólnej stoi w sprzeczności z zasadami, na których opiera się system zarządzania bezpieczeństwem w lotnictwie, gdzie raportowanie zdarzeń stanowi fundament jego prawidłowego funkcjonowania. Występuje więc kolizja pomiędzy tradycyjnymi sposobami mającymi zapewnić bezpieczeństwo, gdzie prawo karne reprezentuje podejście indywidualne do karania, a przepisami lotniczymi, wprowadzającymi podejście systemowe oparte na poprawie całokształtu zasad regulujących działalność lotniczą. W konsekwencji to, co teoretycznie prowadzić ma do zwiększenia poziomu bezpieczeństwa, w rzeczywistości prowadzi do spadku jego poziomu.

SŁOWA KLUCZOWE: odpowiedzialność karna, pilot, lotnictwo, prawo karne, prewencja ogólna

ABSTRACT: This paper examines the principle of general prevention (general deterrence) in relation to occupational crimes, that is, crimes committed by individuals in connection with the exercise of their profession. The principle acquires particular significance in this context, even more so than in the case of traditional offences. Imposing a criminal penalty on a pilot in the hope of fulfilling the directive of general prevention contradicts the principles underlying the aviation safety management system, in which incident reporting constitutes the foundation of its proper functioning. Thus, there is a conflict between traditional methods of ensuring safety, where criminal law represents an individualised approach to punishment, and aviation regulations that introduce a systemic approach based on improving the overall rules governing all aviation activities. Consequently, measures that are theoretically intended to enhance safety may, in practice, lead to its deterioration.

KEYWORDS: criminal liability, pilot, aviation, criminal law, general deterrence, crime prevention

1. Wprowadzenie

W nauce polskiego prawa karnego wyszczególnia się cele i funkcje, które to prawo ma realizować w społeczeństwie, wśród funkcji zaś wyróżniane są te zamierzone i rzeczywiste¹. W niniejszym artykule poruszone zostanie zarówno zagadnienie funkcji zamierzonych prawa karnego, przez które rozumieć należy pewne założenia przyjęte przez ustawodawcę uchwalającego dane reguły², jak i rzeczywistych. Różni autorzy określają funkcje prawa karnego oraz ich katalog we właściwy sobie sposób i z tego względu nie może być mowy o jednolitym katalogu tychże w doktrynie³.

Punktem wyjścia będzie przytoczenie jednej z definicji pojęcia funkcji prawa karnego, przykładem której jest chociażby ta przyjęta przez Alicję Grześkowiak, mówiąca o tym, że funkcją prawa karnego są „oczekiwane efekty prawa karnego albo zadania stawiane przed tym prawem”⁴. Pośród innych wyróżnianych przez doktrynę funkcji prawa karnego⁵ dla potrzeb niniejszego artykułu najważniejsza będzie funkcja zapobiegawcza. Jest ona niczym innym jak obowiązkiem państwa zapobiegania przestępstwom (a więc również i naruszeniom dóbr prawnych) poprzez działania mające na celu wpłynięcie na zachowania ludzi, w tym poprzez karanie sprawców przestępstw⁶. Za Marianem Cieślakiem stwierdzić można, że przywołana funkcja jest wręcz podstawowym zadaniem prawa karnego⁷. Nieco inaczej do terminologii podchodzi Andrzej Marek, który nazywa tę funkcję prewencyjno-wychowawczą i pisze o niej, że „celem kary i innych środków prawnokarnych jest oddziaływanie zapobiegawczo-wychowawcze zarówno na sprawcę przestępstwa, jak i na ogół społeczeństwa”⁸.

Funkcja prewencyjno-wychowawcza, zwana także zapobiegawczą, znajduje swoje umotywowanie w art. 53 § 1 k.k.⁹ W przepisie tym wskazane zostały cztery

¹ A. Marek, *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział. (Wstęp do Systemu prawa karnego)*, w: *System prawa karnego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, C.H.Beck, Warszawa 2010, Legalis, nb. 22.

² Ibidem.

³ Ibidem, nb. 23.

⁴ A. Grześkowiak, *Zagadnienia ogólne*, w: *Prawo karne*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, C.H.Beck, Warszawa 2023, s. 12.

⁵ Za A. Grześkowiak wyróżnić można funkcje: ochronną, gwarancyjną i kompensacyjną; a w ramach funkcji ochronnej prawa karnego wydzielić można szereg funkcji szczegółowych, takich jak karząca i zapobiegawcza, z których ta druga rozpatrywana powinna być dwupłaszczyznowo – jako prewencja indywidualna i generalna. Zob. ibidem, s. 12–20. Wyczerpująco zagadnienie to opisał również A. Marek, zob. Idem, *Pojęcie prawa...*, nb. 3–6.

⁶ A. Grześkowiak, *Zagadnienia ogólne...*, s. 16.

⁷ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 14.

⁸ A. Marek, V. Konarska-Wrzosek, *Prawo karne*, C.H.Beck, Warszawa 2019, s. 16.

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2025 r., poz. 383).

dyrektywy wymiaru kary, które sąd ma obowiązek uwzględnić w trakcie jej orzekania. Są to kolejno dyrektywy współmierności kary do stopnia winy oraz stopnia społecznej szkodliwości czynu. Obie zapewnić mają sprawiedliwość orzekanych kar. Dwie następne natomiast dotyczą celów kary, którymi są prewencja indywidualna (czyli zapobiegawcze i wychowawcze oddziaływanie kary na sprawcę przestępstwa) oraz prewencja ogólna (czyli oddziaływanie kary na całokształt społeczeństwa)¹⁰. W zakresie prewencji ogólnej wyróżnia się w nauce prawa karnego prewencję negatywną, opartą na odstrasżających celach kary, oraz pozytywną¹¹. Ustawodawca w uzasadnieniu do kodeksu karnego z 1997 r. odrzucił prewencję negatywną niemal całkowicie, uznając ją za sprzeczną z godnością człowieka. Zaimplementował natomiast prewencję pozytywną, przez którą rozumieć należy wychowawczy wpływ na społeczeństwo poprzez m.in. kształtowanie świadomości prawnej, uznawanie wartości chronionych czy też budowanie autorytetu dla porządku¹².

Jak słusznie podkreśla Jacek Giezek, „Istotnym warunkiem kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa jest wysoki stopień wykrywalności przestępstw, nieuchronność ponoszenia odpowiedzialności, orzekanie kar (środków) odbieranych jako reakcja sprawiedliwa (czyli ani zbyt surowa, ani zbyt łagodna), a przy tym nieprzekraczająca stopnia winy sprawcy. Takie kary prowadzą do akceptacji przez członków społeczeństwa poszczególnych norm i systemu prawa, w konsekwencji do stabilizacji porządku prawnego (prewencja ogólna integrująca, pozytywna)”¹³. Należy zgodzić się w pełni ze stwierdzeniem, że to nie surowość kary stanowi o skuteczności prawa karnego, ale jej nieuchronność i sprawiedliwy wymiar przesądzają o podejściu społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości¹⁴. Choć uznać trzeba przedstawiony postulat za trudny (o ile nie niemożliwy) do zrealizowania w praktyce, to cel tak zdefiniowany, do którego dążyć powinien wymiar sprawiedliwości, jest jak najbardziej słuszny. Czy zatem trafnie założyć można, że zawsze nałożenie kary, nawet takiej sprawiedliwej (a więc ani nazbyt surowej, ani zbyt łagodnej) oraz (zdaniem

¹⁰ A. Marek, *Komentarz do art. 53 k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Marek, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, LEX/el.

¹¹ P. Kozłowska-Kalisz, *Funkcje prawa karnego*, w: *Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. M. Mozgawa, Wolters Kluwer, Warszawa 2024, s. 29–30.

¹² A. Grześkowiak, *Zagadnienia ogólne...*, s. 17. Zob. także: I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, *Kodeks karny; Kodeks postępowania karnego; Kodeks karny wykonawczy. Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1997, s. 153.

¹³ J. Giezek, *Komentarz do art. 53 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, LEX/el., pkt 18.

¹⁴ Wspomnianą prawidłowość opisał już przeszło 250 lat temu Cesare Beccaria – zob. Idem, *O przestępstwach y karach wykład. Z francuskiego na język polski*, [przeł. T. Waga], [b.n.w.], Brzeg 1772, s. 103–108. W podobnym tonie wypowiedział się Lech Gardocki – zob. A. Seliga, *Nieuchronność kary to nie wszystko – rozmowa z prof. Lechem Gardockim*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2012, nr 4, s. 28.

wymiaru sprawiedliwości) zgodnej z przepisami prawa, prowadzić będzie do stabilizacji porządku prawnego i akceptacji norm prawnych przez społeczeństwo?

Przenosząc karnoprawne rozważania na grunt omawianego przypadku, a więc do krzyżowania się odpowiedzialności karnej z regulacjami właściwymi lotnictwu, które (w przeciwieństwie do kodeksu karnego) ukształtowane zostały zarówno przez regulacje międzynarodowe, europejskie, jak i krajowe, odnieść się należy do stworzonego na potrzeby tej analizy wyrażenia „przestępstwa zawodowe”. Nie chodzi w nim, bynajmniej, o znane na gruncie kodeksu karnego z 1932 r. pojęcie przestępcy zawodowego, obecnie definiowane jako „uczynienie sobie z popełnienia przestępstwa stałego źródła dochodu”¹⁵, a o przestępstwa, które popełnione zostają w związku z wykonywaniem przez daną osobę swojego zawodu. Są więc to typy przestępstw „uszytych” dla danego zawodu lub funkcji, najczęściej zawartych w ustawach szczególnych, odnoszących się do wykonywania danego zawodu¹⁶. Wpisują się w definicję tego wyrażenia m.in. błędy medyczne popełniane przez lekarzy bądź pielęgniarki, wykroczenia oraz przestępstwa popełniane przez personel latający i pokładowy, a także kontrolerów ruchu lotniczego. Przykładami przestępstw zawodowych, które mogą zostać popełnione przez pilota, są: naruszenie przepisów ruchu lotniczego w obszarze odbywania lotu, przekroczenie granicy państwowej bez zezwolenia w trakcie lotu, naruszenie zakazu lub ograniczenia wykonywania lotów, jak również wykonywanie lotu z naruszeniem wymagań antyhałasowych bądź też wykonywanie lotu akrobacyjnego nad skupiskiem ludności wbrew zasadom ustanowionym w Prawie lotniczym¹⁷. Wymienione przestępstwa penalizowane mogą być na podstawie przepisów Działu XII Prawa lotniczego lub na bardziej ogólnej podstawie prawnej, czyli art. 173 i 174 k.k.¹⁸

¹⁵ Zob. G. Łabuda, *Komentarz do art. 65 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna...*, pkt 4.

¹⁶ Mogą być to zarówno przestępstwa indywidualne, jak i powszechne. Jednakże w przypadku tych drugich, pomimo obejmowania ich zakresem wszystkich ludzi, którzy mogą odpowiadać karnie za swoje czyny, konstrukcja tychże przepisów wskazuje na to, że są one kierowane do konkretnej grupy zawodowej. Przykładem wspomnianej wcześniej „quasiindywidualizacji” będą przepisy karne ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2024 r., poz. 838 ze zm.), które to głównie kierowane będą do osób związanych z branżą ubezpieczeniową. Podobnie art. 80 i nast. dawnej ustawy o wyrobach medycznych (Dz.U. z 2021 r., poz. 1565) wprowadzał szereg przepisów karnych adresowanych powszechnie, jednakże jednoznacznie kierowanych do osób związanych z branżą medyczną (po 26 maja 2022 r. przepisy karne zastąpione zostały karami administracyjnymi). Natomiast w art. 142 i 143 ustawy o medycynie laboratoryjnej (Dz.U. z 2023 r., poz. 2125 ze zm.) zawarte zostały przepisy ustanawiające zagrożone grzywną wykroczenia będące adresowane powszechnie, jednakże w jednoznaczny sposób kierowane do osób związanych z branżą diagnostyki laboratoryjnej.

¹⁷ Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (Dz.U. z 2023 r., poz. 2110 ze zm.) – dalej: Prawo lotnicze.

¹⁸ Wspomnieć należy, że penalizacja czynów zabronionych na powołanej podstawie prawnej podlega ograniczeniu zawartemu w art. 212a Prawa lotniczego.

2. Podejście systemowe a podejście personalne

Kolejny element niezbędny do zrozumienia całokształtu problemu stanowi wyjaśnienie pewnych odmienności będących fundamentem przy tworzeniu systemu prawa karnego oraz prawa lotniczego. W lotnictwie bezpieczeństwo budowane jest na podstawie założeń przyjętych w systemie SMS (ang. *Safety Management System*), który oparty jest na opracowanym i stworzonym przez Jamesa Reasona modelu „plastrów sera szwajcarskiego”¹⁹. Jest więc to tzw. podejście systemowe do eliminowania błędów ludzkich i zapobiegania im²⁰. Chodzi w nim o poprawę bezpieczeństwa poprzez m.in. zgłaszanie zdarzeń w systemie raportowania. Na podstawie raportów wyciągane są wnioski, które przekładają się na usprawnianie zarówno procedur, jak i techniki lotniczej. Dzięki takiemu rozwiązaniu komercyjne lotnictwo cywilne jest obecnie najbezpieczniejszym środkiem komunikacji²¹. System SMS zawiera w sobie zasady polityki *just culture*, czyli sprawiedliwego traktowania, według której niedozwolone jest karanie osób uczciwie przyznających się do popełnionych nieumyślnie błędów²². Jest to niezbędne, ażeby umożliwić innym naukę na błędach oraz poprawić bezpieczeństwo w lotnictwie ujmowanym całościowo²³. Jednakże polski ustawodawca, podobnie zresztą jak inni w Europie, równoległe z regulacjami prawa lotniczego opartymi na systemowym podejściu przyjmuje również bardziej tradycyjny model wyciągania konsekwencji za przestępstwa zawodowe. *A contrario* do podejścia systemowego przepisy prawa karnego i ich wykorzystanie stanowią przykład podejścia personalnego i skupiają się na karaniu jednostki za błędy przez nią popełniane. Mowa więc o dwóch odmiennych od siebie podejściach, które prowadzić mają do tego samego celu.

Jak nietrudno zauważyć, występuje w opisanej sytuacji swojego rodzaju kolizja pomiędzy tradycyjnymi sposobami mającymi zapewnić bezpieczeństwo, gdzie

¹⁹ J. Reason, *Human Error: Models and Management*, “The BMJ” 2000, vol. 320, s. 768–770. Zob. P. Galej, *Pojęcie zarządzania bezpieczeństwem*, w: *Zarządzanie bezpieczeństwem w lotnictwie cywilnym*, red. K. Łuczak, Uniwersytet Śląski, Katowice 2016, s. 51.

²⁰ E. Klich, *Bezpieczeństwo lotów w transporcie lotniczym*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB, Radom 2010, s. 213.

²¹ Zob. F. Frydrykiewicz, *IATA: Bezpiecznie jak w samolocie. Tylko pięć wypadków na 32 miliony lotów*, 15.03.2023, <https://turystyka.rp.pl/linie-lotnicze/art38126661-iata-bezpiecznie-jak-w-samolocie-tylko-piec-wypadkow-na-32-miliony-lotow> [dostęp: 21.05.2025].

²² Zob. M. Jaworski, J. Raglewski, *Polityka Just Culture w lotnictwie cywilnym z perspektywy podstaw odpowiedzialności karnej*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2016, z. 4 (24), s. 5–16.

²³ Zob. <https://www.easa.europa.eu/en/domains/safety-management/safety-management-system-sms> [dostęp: 21.05.2025].

prawo karne reprezentuje podejście indywidualne do karania, a przepisami lotniczymi wprowadzającymi podejście systemowe oparte na poprawie całokształtu zasad regulujących działalność lotniczą²⁴. Problem jest szczególnie doniosły w przypadku, gdy podejście systemowe zaczyna niedomagać, bądź też gdy pociągnięcie do odpowiedzialności karnej „przestępcy zawodowego” wydaje się uzasadnione z perspektywy prawa karnego, ale nie do końca uzasadnione, biorąc pod uwagę reguły (prawne i pozaprawne) oraz zwyczaje rządzące lotnictwem. W takim ujęciu pociągnięcie do odpowiedzialności pilota wywołuje, zdaniem Sidneya Dekkera, negatywne skutki pod postacią obniżenia poziomu bezpieczeństwa ocenianego z perspektywy danej branży²⁵. Przykładem negatywnego oddziaływania wymiaru sprawiedliwości na organizacje implementujące zasady *just culture*, a także na osoby wykonujące zawody związane z lotnictwem jest sprawa duńskich kontrolerów lotów z 2002 r. – choć nie zostali ukarani, to samo pociągnięcie ich do odpowiedzialności miało poważne skutki dla poprawnego funkcjonowania całego systemu raportowania w związku z utratą zaufania do jego całokształtu²⁶.

3. Konsekwencje penalizacji błędów ludzkich

Zaangażowanie wymiaru sprawiedliwości wywołuje w każdym środowisku atmosferę strachu i milczenia wynikającego z chęci uniknięcia potencjalnych konsekwencji prawnych – nawet wobec osób, które nie dopuściły się żadnych naruszeń²⁷. Zestawiając ten fakt z omawianym w literaturze prawa karnego podejściem, iż adresatem ogólnoprewencyjnego oddziaływania kar wymierzanych przez sąd powinno być m.in. środowisko sprawcy, stwierdzić należy, że w opisywanym układzie (prawo karne – system SMS) występuje pewnego rodzaju powiązanie. Ukazanie pilota, który działał zgodnie z przyjętymi w środowisku regułami (choć np. na granicy dozwolonej prawem), prowadzi do spadku bezpieczeństwa w lotnictwie ujmowanym całościowo, nawet jeżeli według prawnokarnych dyrektyw nałożenie kary miałyby dać pozytywny rezultat.

²⁴ Więcej na temat analizy różnic w podejściu typowym dla prawa karnego i dla *just culture* zob. M.Z. Wiśniewska, *Błędy ludzkie i just culture*, „Problemy Jakości” 2019, z. 10, s. 9–14.

²⁵ S. Dekker, *Just culture. Kultura sprawiedliwego traktowania. Między bezpieczeństwem a odpowiedzialnością*, przeł. M. Adamczyk-Garbowska, M. Garbowski, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarzskiego, Warszawa 2018, s. 145.

²⁶ B. Ruitenberg, *Court Case against Dutch Air Traffic Controllers*, „The Controller. Journal of Air Traffic Control” 2002, no. 4, s. 22–24.

²⁷ S. Dekker, *Just culture...*, s. 145.

Trafnie w literaturze wskazuje się, że ocena dolegliwości kary musi także uwzględniać faktyczne konsekwencje wydania wyroku skazującego oraz orzeczenia konkretnych kar czy środków karnych²⁸. Zasadne jest również wzięcie pod uwagę faktu, że rejestracja wyroku skazującego w Krajowym Rejestrze Karnym może znacznie ograniczyć możliwość wykonywania przez sprawcę swojego zawodu²⁹. W konsekwencji, to, co odstrasza ma innych od popełnienia przestępstwa, a więc prowadzić do zwiększenia poziomu bezpieczeństwa, w rzeczywistości prowadzi do spadku jego poziomu z powodu braku danych niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania całego systemu. Jak słusznie wskazuje S. Dekker, „Nie ma jednak żadnych dowodów na to, że pierwotne cele wymiaru sprawiedliwości [...] są spełniane przez kryminalizację błędów ludzkich”³⁰. Co więcej, w literaturze podnoszony jest argument niewłaściwego użycia pieniędzy podatnika, gdyż postępowanie karne przeciwko pilotowi zdaje się bardziej kosztowne aniżeli analogiczne postępowanie w sprawach „typowych” dla prawa karnego³¹. Przykładem takich dodatkowych kosztów jest wysoce prawdopodobna konieczność powołania biegłego, który oceni, w jakim stopniu zachowanie pilota spełniać może przesłanki niezbędne do stwierdzenia popełnienia czynu zabronionego. Powołanie biegłego w zakresie lotnictwa w omawianym postępowaniu jest o tyle prawdopodobne, że dla oceny zachowania pilota w danej sytuacji wymagana jest wiedza specjalistyczna, której pozyskanie stanowi pewien koszt (zarówno ten wyrażony w pieniądzu, jak i ten czasowy). Przeznaczenie tych środków na poprawę bezpieczeństwa poprzez zidentyfikowanie „dziury w plastrze sera”, opisanej przez J. Reasona, i jej naprawę wydaje się znacznie lepszym użyciem państwowych środków aniżeli pociągnięcie do odpowiedzialności jednej osoby.

Na marginesie wspomnieć należy o możliwym problemie ze stwierdzeniem, czy dane zachowanie cechuje umyślność (w zamiarze ewentualnym), czy też nieumyślność, co jest zagadnieniem dowodowym w ewentualnym procesie karnym. Niniejszy fakt ma o tyle szczególne znaczenie, że polski ustawodawca rozdziela odpowiedzialność karną za przestępstwo zawodowe na granicy umyślność – nieumyślność pod warunkiem dokonania jego zgłoszenia przez pilota³².

²⁸ W. Wróbel, *Komentarz do art. 53 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 2: *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, LEX/el., pkt 56.

²⁹ Ibidem.

³⁰ S. Dekker, *Just culture...*, s. 148.

³¹ Ibidem, s. 149.

³² Zob. art. 212a Prawa lotniczego.

4. Dyrektywa prewencji ogólnej w lotnictwie

Jakie jest w takim razie znaczenie dyrektywy prewencji ogólnej w przypadku przestępstw zawodowych popełnianych przez pilotów? Odpowiedź na postawione pytanie ująć należy dwuaspektowo. Po pierwsze, w odniesieniu do prewencji ogólnej negatywnej skonstatować należy, że pociągnięcie do odpowiedzialności jednego pilota rzeczywiście może odstraszyć innych od popełnienia podobnego przestępstwa. Jednakże, jak zostało wykazane, równie dobrze prowadzić może do celowego ukrywania błędów i daleko idącej niechęci do raportowania zdarzeń w obawie przed potencjalną odpowiedzialnością. Konsekwencjami takiego zachowania są w dalszej perspektywie niewydolność systemu zarządzania bezpieczeństwem spowodowana brakiem wiarygodnych źródeł informacji i spadek ogólnego poziomu bezpieczeństwa. Choć ustawodawca stanowczo odżegnuje się od prewencji ogólnej negatywnej w uzasadnieniu do kodeksu karnego z 1997 r., to nie ulega wątpliwości, że celem kryminalizacji zachowań uznanych za szkodliwe społecznie jest przeciwdziałanie popełnieniu takich czynów w przyszłości³³. Jak zauważa A. Marek, „Należy podkreślić, że we współczesnym prawie karnym, opartym na humanistycznych założeniach, prewencja generalna, zwłaszcza polegająca na »odstraszaniu« od popełniania przestępstw (wyrazem jej dominacji w przeszłości były publiczne egzekucje przestępców, kary męczeńskie i piętnowanie), należy do przeszłości”³⁴. Krzyżują się tutaj wspomniane na początku pojęcia funkcji zamierzonych i rzeczywistych, gdyż trudno mówić o zamierzonej przez ustawodawcę stygmatyzacji osób skazanych. Przytoczone stwierdzenie A. Marka stanowi wyraz pewnego (szczytowego w swoich założeniach) postulatu, który zdaje się trudny do osiągnięcia w rzeczywistości, szczególnie że w bardzo hermetycznym środowisku pilotów (biorąc pod uwagę Polskę)³⁵ samo nałożenie sankcji karnej na jednego z nich może mieć efekt stygmatyzujący podobny do tego, jaki odczuwają osoby, które w swoim życiu odbyły karę pozbawienia wolności³⁶.

Po drugie, ukaranie pilota za przestępstwo zawodowe również nie spełnia wymogów zakładanych przez dyrektywę prewencji ogólnej pozytywnej, rozumianej jako „kształtowanie świadomości prawnej, uznawanie wartości chronionych

³³ A. Marek, *Pojęcie prawa...*, nb. 30.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Przy 4022 ważnych licencjach pilota samolotowego umożliwiających wykonywanie zarobkowego przewozu lotniczego nietrudno wyciągnąć wniosek o hermetyczności środowiska pilotów w Polsce. Zob. https://ulc.gov.pl/_download/statystyki/2024/Statystyki_personelu_lotniczego/Raport_liczba_wa%C5%BCnych_licencji_na_dzie%C5%84_31.12.2024.pdf [dostęp: 22.05.2025].

³⁶ Trafnie zjawisko stygmatyzacji osób skazanych opisuje A. Paszkiewicz w swoim artykule: Eadem, *Stygmatyzacja społeczna osób odbywających karę pozbawienia wolności – zarys problematyki*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97, s. 55–77.

czy też budowanie autorytetu dla porządku”³⁷. Jak zostało wykazane wcześniej, nie może być mowy o kształtowaniu świadomości prawnej i budowaniu autorytetu dla porządku, jeżeli ukarana zostaje osoba, która popełnia przestępstwo zawodowe (a więc w założeniu nieumyślnie) i w dobrej wierze zawiadamia o tym właściwe organy. Wręcz przeciwnie, pociągnięcie do odpowiedzialności za taki czyn prowadzi do obniżenia poziomu bezpieczeństwa w danej branży poprzez wywołanie atmosfery strachu i niepewności oraz budowania podejścia do organów wymiaru sprawiedliwości jako narzędzia opresji „czyhającego” tylko na dogodną okazję na ukaranie osoby dopuszczającej się, nawet nieistotnego dla bezpieczeństwa, naruszenia reguł. Na marginesie tychże rozważań konieczne jest wspomnienie, że nawet jeżeli budowanie bezpieczeństwa na podstawie zasad *just culture* sprawdza się w organizacjach oraz środowiskach zrzeszających profesjonalistów w danej dziedzinie (np. pilotów, kontrolerów, lekarzy), to zaimplementowanie podobnych zasad do całego społeczeństwa w danym kraju byłoby bardzo trudne, o ile nie niemożliwe do wykonania. Stąd to prawu karnemu przypadło zadanie znacznie trudniejsze, gdyż na podstawie reguł bardziej uniwersalnych – dających dopasować się do większej liczby sytuacji – i wykształconych przez siebie metod reakcji zapewniać musi przestrzeganie przez ludzi szeroko pojętego ładu społecznego.

5. Podsumowanie

Podsumowując, znaczenie dyrektywy prewencji ogólnej (zarówno tej negatywnej, jak i pozytywnej) uznać należy za niewielkie w odniesieniu do przestępstw zawodowych popełnianych przez pilotów. Mając na uwadze wspomnianą na początku niniejszej pracy funkcję zapobiegawczą prawa karnego, stwierdzić trzeba, że panująca obecnie w ustawodawstwie polskim „symbioza” podejścia personalnego i systemowego zdaje się funkcjonować relatywnie dobrze³⁸. Prawo lotnicze oraz system SMS zapewniają ciągłą poprawę i eliminację potencjalnych niedomagań w zakresie bezpieczeństwa lotniczego, a organy ścigania i wykorzystywane przez nie prawo karne interweniuje w życie zawodowe pilotów relatywnie rzadko³⁹. Optymalnym dla całego

³⁷ A. Grześkowiak, *Zagadnienia ogólne...*, s. 17.

³⁸ Wniosek taki można wysnuć z rzadko pojawiających się w świecie lotniczym doniesień związanych z przenikaniem się branży lotniczej z funkcjonowaniem organów wymiaru sprawiedliwości – zob. M. Dosekoc, *Jak powinno działać Just Culture? Przykład z praktyki*, 25.09.2024, <https://latajlegalnie.com/2024/09/25/jak-powinno-dzialac-just-culture-przyklad-z-praktyki/> [dostęp: 18.08.2025].

³⁹ Wniosek ten zdaje się o tyle uzasadniony, że za lata 2002–2020 z przepisów karnych Prawa lotniczego prawomocnie skazano 79 osób. Spośród prawomocnych skazań z art. 174 § 1 k.k., których to w latach 2002–2020 było 853, ze względu na zawarcie w niniejszym przepisie również znacznie bardziej popularnego ruchu lądowego nie sposób wyróżnić przypadków skazania za sprowadzenie

społeczeństwa rozwiązaniem, zapewniającym jak najlepszą realizację zasady prewencji pozytywnej, wydaje się zapewnienie wydajności systemu zarządzania bezpieczeństwem poprzez odpowiedni napływ zgłoszeń, przy jednoczesnym ograniczeniu możliwości pociągania do odpowiedzialności karnej pilotów wyłącznie do przypadków umyślnego naruszenia przepisów lotniczych. Stwierdzić należy, że obecny stan prawny regulacji lotniczego prawa karnego w Polsce daje wystarczające gwarancje do urzeczywistnienia wspomnianego wcześniej, optymalnego rozwiązania kwestii karania pilotów za przestępstwa zawodowe⁴⁰. Nie oznacza to jednak, że całością regulacji polskiego lotniczego prawa karnego spełnia jednoznacznie postulat jasności prawa i stanowić może wzór dla ustawodawców innych państw europejskich⁴¹.

Bibliografia

- Beccaria C., *O przestępstwach y karach wykład. Z francuskiego na język polski*, [przeł. T. Waga], [b.n.w.], Brzeg 1772.
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- Dekker S., *Just culture. Kultura sprawiedliwego traktowania. Między bezpieczeństwem a odpowiedzialnością*, przeł. M. Adamczyk-Garbowska, M. Garbowski, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2018.
- Doskocz M., *Jak powinno działać Just Culture? Przykład z praktyki*, 25.09.2024, <https://latajlegalnie.com/2024/09/25/jak-powinno-dzialac-just-culture-przyklad-z-praktyki/> [dostęp: 18.08.2025].

bezpośredniego niebezpieczeństwa katastrofy wyłącznie w ruchu lotniczym. Zob. *Skazania prawomocne z oskarżenia publicznego – dorosli – w latach 2002–2020*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,49.html> [dostęp: 24.02.2026].

⁴⁰ Przepisy obowiązujące w Polsce spełniają wymogi stawiane przez ustawodawcę europejskiego w art. 16 ust. 6 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 376/2014 z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zgłaszania i analizy zdarzeń w lotnictwie cywilnym oraz podejmowanych w związku z nimi działań następczych, zmiany rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 996/2010 oraz uchylecia dyrektywy 2003/42/WE Parlamentu Europejskiego i Rady i rozporządzeń Komisji (WE) nr 1321/2007 i (WE) nr 1330/2007 (Dz. Urz. UE L 122, s. 18), który to zezwala na przyjęcie w prawie krajowym reguł bardziej chroniących osoby zgłaszające zdarzenia w ramach SMS.

⁴¹ Przykładem państwa europejskiego, które rozszerzyło ochronę „przestępców zawodowych” znacznie bardziej, aniżeli jest to wymagane w państwach należących do Unii Europejskiej, jest Norwegia. W tymże kraju istnieje całkowity zakaz wykorzystywania informacji, które przekazała osoba w ramach systemu SMS, w potencjalnym postępowaniu karnym – zob. § 12-8 Lov om luftfart (luftfart-sloven), https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1993-06-11-101/KAPITTEL_2-11-4#KAPITTEL_2-11-4 [dostęp: 18.08.2025].

- Fredrich-Michalska I., Stachurska-Marcińczak B., *Kodeks karny; Kodeks postępowania karnego; Kodeks karny wykonawczy. Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1997.
- Frydrykiewicz F., *IATA: Bezpiecznie jak w samolocie. Tylko pięć wypadków na 32 miliony lotów*, 15.03.2023, <https://turystyka.rp.pl/linie-lotnicze/art38126661-iata-bezpiecznie-jak-w-samolocie-tylko-piec-wypadkow-na-32-miliony-lotow> [dostęp: 21.05.2025].
- Galej P., *Pojęcie zarządzania bezpieczeństwem*, w: *Zarządzanie bezpieczeństwem w lotnictwie cywilnym*, red. K. Łuczak, Uniwersytet Śląski, Katowice 2016, s. 31–113.
- Giezek J., *Komentarz do art. 53 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, LEX/el.
- Grześkowiak A., *Zagadnienia ogólne*, w: *Prawo karne*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, C.H.Beck, Warszawa 2023, s. 3–57.
- Jaworski M., Raglewski J., *Polityka Just Culture w lotnictwie cywilnym z perspektywy podstaw odpowiedzialności karnej*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2016, z. 4 (24), s. 5–16.
- Klich E., *Bezpieczeństwo lotów w transporcie lotniczym*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB, Radom 2010.
- Kozłowska-Kalisz P., *Funkcje prawa karnego*, w: *Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. M. Mozgawa, Wolters Kluwer, Warszawa 2024, s. 28–32.
- Łabuda G., *Komentarz do art. 65 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, LEX/el.
- Marek A., *Komentarz do art. 53 k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Marek, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, LEX/el.
- Marek A., *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział. (Wstęp do Systemu prawa karnego)*, w: *System prawa karnego*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, C.H.Beck, Warszawa 2010, Legalis.
- Marek A., Konarska-Wrzosek V., *Prawo karne*, C.H.Beck, Warszawa 2019.
- Paszkievicz A., *Stygmatyzacja społeczna osób odbywających karę pozbawienia wolności – zarys problematyki*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97, s. 55–77.
- Reason J., *Human Error: Models and Management*, “The BMJ” 2000, vol. 320, s. 768–770.
- Ruitenbergh B., *Court Case against Dutch Air Traffic Controllers*, “The Controller. Journal of Air Traffic Control” 2002, no. 4, s. 22–24.
- Seliga A., *Nieuchronność kary to nie wszystko – rozmowa z prof. Lechem Gardockim*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2012, nr 4, s. 27–31.
- Wiśniewska M.Z., *Błędy ludzkie i just culture*, „Problemy Jakości” 2019, z. 10, s. 9–14.
- Wróbel W., *Komentarz do art. 53 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 2: *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, LEX/el.

PAWEŁ PADKOWSKI

PAWEŁ PADKOWSKI

e-mail: ppadkowski@gmail.com

Pilot zawodowy i student prawa na Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie. Od 2017 r. związany z lotnictwem, a od 2021 r. student prawa; trzykrotny laureat stypendium Rektora i stypendium Fundacji Koźmińskich.

Commercial airplane pilot and law student at Koźminski University in Warsaw. Involved in the aviation industry since 2017 and a law student since 2021; three-time recipient of the Rector's Scholarship and the Koźmiński Foundation Scholarship.

ANNA WILK

<https://orcid.org/0000-0002-9073-9153>

Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Katedra Prawa i Administracji

Funkcje środków kompensacyjnych w sprawach o przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji a system ubezpieczeń obowiązkowych

Functions of compensatory measures in road safety offence cases and the Compulsory Insurance System

ABSTRAKT: Artykuł analizuje funkcje środków kompensacyjnych w postaci obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązki w sprawach o przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. W sprawach tych należy uwzględnić funkcjonowanie systemu obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej, który zapewnia pokrzywdzonym szerokie możliwości kompensacji szkody przez ubezpieczyciela. Doceniając oczywiście gwarancyjną funkcję systemu ubezpieczeń obowiązkowych, należy jednak zadać pytanie o to, jaką funkcję w tym kontekście realizują środki kompensacyjne. W przypadkach, w których sprawca może liczyć na zwrot wypłaconych pokrzywdzonemu świadczeń, orzeczonych przez sąd karny, problematyczna staje się bowiem nie tylko kompensacyjna, ale także sprawiedliwościowa funkcja tych środków. Warto więc zastanowić się, czy i w jaki sposób celowe byłoby rozszerzenie środków karnoprawnej reakcji na przestępstwa drogowe, tak aby sprawca odczuł w szerszym zakresie skutki swego czynu w wymiarze finansowym.

SŁOWA KLUCZOWE: środki kompensacyjne, sprawca, pokrzywdzony, szkoda, ubezpieczyciel

ABSTRACT: This article analyses the functions of compensatory measures, specifically the obligation to redress damage caused by an offence, compensation for non-pecuniary harm and a lump-sum compensatory payment, in cases concerning offences against road safety. In such cases, the functioning of the system of compulsory civil liability insurance must be taken into account, as it provides the injured parties with broad opportunities to obtain compensation from the insurer. While acknowledging the guarantee function of the compulsory insurance system, it is necessary to examine the actual role of compensatory measures in this context. In instances where

the perpetrator can expect reimbursement of the sums paid to the injured party under a criminal court order, not only the compensatory but also the justice-related function of these measures becomes problematic. It is therefore worth considering whether, and in what manner, it would be advisable to expand the scope of criminal law responses to road offences, ensuring that the perpetrator experiences the financial consequences of their actions to a greater extent.

KEYWORDS: compensatory measures, perpetrator, injured parties, damage, insurer

1. Wstęp

Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 46 § 1 k.k.¹ w razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się. Natomiast § 2 tego przepisu stanowi, że jeżeli orzeczenie obowiązku określonego w § 1 jest znacznie utrudnione, sąd może orzec zamiast niego nawiązkę w wysokości do 200 000 złotych na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. Jeśli ustalono więcej niż jedną taką osobę, nawiązki orzeka się na rzecz każdej z nich. Stosownie zaś do § 3 orzeczenie odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie § 1 albo nawiązki na podstawie § 2 nie stoi na przeszkodzie dochodzeniu niezaspokojonej części roszczenia w drodze postępowania cywilnego.

Charakter obowiązku wskazanego w art. 46 k.k. uległ zmianie w wyniku nowelizacji z 20 lutego 2015 r.² Przed tą nowelizacją obowiązek ten był środkiem karnym. W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2009 r.³ stwierdzono, że z samej istoty środka karnego przewidzianego w art. 39 pkt 5 k.k. i art. 46 § 1 k.k. wynika jego prawnokarny, represyjny charakter, dopiero w drugiej kolejności realizujący też funkcję kompensacyjną. Jednakże w wyniku nowelizacji z 20 lutego 2015 r. obowiązek naprawienia szkody z art. 46 k.k. został przekształcony ze środka karnego w środek kompensacyjny. Zmieniony został również art. 56 k.k. – zgodnie z jego obecnym brzmieniem przepisy art. 53, art. 54 § 1 oraz art. 55 (dotyczące dyrektyw wymiaru kary) stosuje się odpowiednio do orzekania innych środków

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 17).

² Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2009 r., V KK 124/09, Legalis nr 274079.

przewidzianych w tym kodeksie, z wyjątkiem obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Oznacza to więc, że od czasu wspomnianej nowelizacji przy nakładaniu na sprawcę obowiązku naprawienia szkody sąd nie powinien już właściwie brać pod uwagę zasad i dyrektyw mających znaczenie przy wymierzaniu innych sankcji karnych, co tym samym uczyniło go jedynym środkiem przewidzianym w kodeksie, do którego nie mają one zastosowania⁴.

Jak słusznie zauważa się w doktrynie, nowelizacja kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r. spowodowała, że zmienił się charakter obowiązku naprawienia szkody – pomimo że nadal jest on usytuowany w kodeksie karnym, został pozbawiony charakteru środka karnego i uzyskał status niezależny od niego⁵. Również wyłączenie reżimu dyrektyw wymiaru kary w orzekaniu odszkodowania lub zadośćuczynienia (art. 56 k.k. w brzmieniu po nowelizacji) sprawiło, że środek ten utracił swój charakter prawnokarny i obecnie ma wyłącznie charakter kompensacyjny⁶. W świetle powyższego warto zadać pytanie o funkcje tego środka kompensacyjnego wobec istnienia powszechnego obowiązku ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych (art. 4 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych⁷). Skoro bowiem posiadacze pojazdów objęci są obowiązkowym ubezpieczeniem OC i ubezpieczyciel obowiązany jest naprawić wyrządzone przez nich szkody, orzekanie środka kompensacyjnego wobec sprawcy może jawić się jako zbędne – wszak wypłacalność ubezpieczyciela nie budzi zwykle wątpliwości, w przeciwieństwie do sprawców, którzy mogą przecież nie mieć środków na zaspokojenie roszczeń pokrzywdzonych. Utrata przez ten środek charakteru represyjnego miała w założeniu wyeksponować kompensacyjną funkcję postępowania karnego, jednak wzbudziła ona także wątpliwości, jak traktować ten środek wobec istnienia obowiązku naprawienia szkody również po stronie ubezpieczyciela. W niniejszym opracowaniu podjęta zostanie próba rozwiązania przedstawionego problemu badawczego na podstawie dotychczasowego orzecznictwa i poglądów doktryny. Sformułowane zostaną też wnioski *de lege ferenda*.

⁴ P. Brózek, *Znaczenie zasad i dyrektyw wymiaru kary przy obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę – kilka wybranych refleksji*, „Młoda Palestra” 2022, nr 1, s. 10.

⁵ D. Szeleszczuk, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. 8, C.H.Beck, Warszawa 2024, Legalis, art. 46 k.k., Nb 8–9.

⁶ Ibidem; podobnie R. Łyżwa, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. B. Gadecki, wyd. 1, C.H.Beck, Warszawa 2023, Legalis, art. 46 k.k., Nb 2.

⁷ T.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 146.

2. Obowiązek naprawienia szkody a odpowiedzialność ubezpieczyciela

Wedle poglądu judykatury korzystanie przez sprawcę przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji z ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów nie wyłącza ani nakazu orzeczenia obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 k.k., ani możliwości orzeczenia zamiast tego obowiązku nawiązki⁸. Pogląd ten jest aktualny pomimo nowelizacji z 20 lutego 2015 r. Jednakże zmiana linii orzeczniczej dokonana jeszcze przed tą nowelizacją spowodowała, że obowiązek naprawienia szkody, orzeczony wobec sprawcy, ma w istocie charakter pozorny, albowiem sprawca może domagać się od ubezpieczyciela zwrotu świadczeń uiszczonych na rzecz pokrzywdzonego.

W dawniejszym orzecznictwie, kiedy środki z art. 46 k.k. miały jeszcze charakter środków karnych, uznawano, że sprawcy wypadku komunikacyjnego, którego odpowiedzialność odszkodowawcza objęta została umową obowiązkowego ubezpieczenia OC, nie przysługuje wobec ubezpieczyciela roszczenie o zwolnienie go przez tego ubezpieczyciela z obowiązku naprawienia szkody wobec poszkodowanego⁹. Tym samym skazany nie może żądać od ubezpieczyciela zwolnienia go z długu wynikającego z wyroku karnego, orzekającego wobec niego obowiązek naprawienia szkody na podstawie art. 46 k.k., ponieważ byłoby to działanie zmierzające do uwolnienia się od obowiązku naprawienia szkody, nałożonego na niego wyrokiem karnym¹⁰. W uchwale z dnia 21 grudnia 2006 r. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że nie ma uzasadnionych podstaw do twierdzenia, iż umieszczenie w przepisach kodeksu karnego grupy środków karnych o silnie zarysowanych w nich cechach kompensacyjnych oznacza w istocie koncepcję legislacyjną polegającą na ulokowaniu mechanizmów właściwych prawu cywilnemu w sferze odpowiedzialności karnej w celu ułatwienia poszkodowanemu uzyskania stosownego odszkodowania. Takie założenie może, oczywiście, przemawiać za podjęciem próby obrony stanowiska, że odpowiedzialność gwarancyjna ubezpieczyciela – wynikająca z umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych – powinna obejmować także obowiązek zapłaty nawiązki nałożony w wyroku karnym na sprawcę wypadku komunikacyjnego (ubezpieczonego). Tymczasem, jak wskazał SN, w literaturze prawa karnego eksponuje się jedynie subsydiarne znaczenie unormowań prawa cywilnego w zakresie instytucji prawa odszkodowawczego (np. samo określenie szkody, sposobu jej naprawienia, zakresu obowiązku

⁸ Zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2000 r., I KZP 5/00, Legalis nr 47452.

⁹ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 2005 r., IV CK 706/04, Legalis nr 70460.

¹⁰ Tak uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2006 r., III CZP 129/06, Legalis nr 79176.

odszkodowawczego, przyczynienie się poszkodowanego). Dla określenia prawnej natury i zasad funkcjonowania odszkodowawczych środków karnych, w tym nawiązki przewidzianej w art. 46 § 2 k.k., podstawowe znaczenie przypisuje się natomiast regulacjom karnego prawa materialnego i procesowego. W rezultacie, środki karne orzekane są przez sąd karny w ramach reżimu prawnego odpowiedzialności karnej sprawcy wypadku komunikacyjnego. Dodatkowo SN zauważył, że postępowanie karne, w którym orzeczono nawiązkę na podstawie art. 46 § 2 k.k., nie jest postępowaniem sądowym o naprawienie szkody w rozumieniu art. 20 ust. 2 zd. 1 ustawy z 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych¹¹. W związku z tym wykluczona jest w takim postępowaniu instytucja przypozwania ubezpieczyciela, która nie została przewidziana w przepisach postępowania karnego i jest właściwa jedynie postępowaniu cywilnemu. Za dopuszczeniem przypozwania nie mogą przemawiać kompensacyjny charakter orzekanej przez sąd karny nawiązki oraz fakt, że sprawcę wypadku komunikacyjnego i ubezpieczyciela wiąże umowa ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadacza pojazdu, postępowanie karne zmierza bowiem do rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej sprawcy szkody, nawet jeżeli istnieją podstawy zastosowania wobec niego odszkodowawczych środków karnych przewidzianych w art. 46 § 1 i 2 k.k. Wreszcie, Sąd Najwyższy podkreślił zasadnicze cele karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i nawiązki, które wedle ówczesnego stanu prawnego stanowiły instrumenty reakcji karnej, mają charakter przede wszystkim penalny i uważane są za kary szczególne. Zaakcentował też, że przy ich wymierzaniu decydujące znaczenie mają podstawy i zasady wymiaru kary wynikające z przepisów prawa karnego i to te przepisy, a nie przepisy prawa cywilnego, mają zatem zasadnicze zastosowanie w zakresie rozstrzygnięcia przez sąd karny o nawiązce na rzecz osób pokrzywdzonych jako instytucji prawa karnego. Ponadto sąd bierze pod uwagę zasady działania prawa karnego i osiągnięcie odpowiednich celów, jakie wiążą się ze stosowaniem środków reakcji karnej. Chodzi tu przede wszystkim o osiągnięcie nie tylko celów natury kompensacyjnej, ale przede wszystkim celów represyjnych i prewencyjnych. Taka jurydyczna funkcja orzekanych środków karnych pozostaje widoczna zwłaszcza wówczas, gdy przy określaniu wymiaru kary lub wyborze środka karnego sąd uwzględni sytuację prawną skazanego (ubezpieczonego), która w zasadzie nie jest brana pod uwagę w razie orzekania przez sąd cywilny o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę.

Jednakże w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r.¹², zapadłej także na kanwie stanu prawnego, w którym środki z art. 46 k.k. miały jeszcze charakter

¹¹ Zgodnie z tym przepisem w postępowaniu sądowym o naprawienie szkody objętej ubezpieczeniem obowiązkowym odpowiedzialności cywilnej niezbędne jest przypozwanie zakładu ubezpieczeń.

¹² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 31/11, Legalis nr 344776.

środków karnych, stwierdzono, że sprawca wypadku komunikacyjnego, wobec którego zastosowano środek karny polegający na obowiązku naprawienia szkody (art. 46 § 1 w zw. z art. 39 pkt 5 k.k.), może domagać się od ubezpieczyciela – na podstawie umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów – zwrotu świadczenia zapłaconego na rzecz pokrzywdzonego. W uchwale tej SN zaaprobował wcześniejszą tezę, że sprawcy wypadku komunikacyjnego, którego odpowiedzialność odszkodowawcza objęta została umową obowiązkowego ubezpieczenia OC, nie przysługuje wobec ubezpieczyciela roszczenie o zwolnienie go przez tego ubezpieczyciela z obowiązku naprawienia szkody wobec poszkodowanego. Zdaniem SN o tym, że nałożony obowiązek naprawienia szkody winien wykonać sam skazany, świadczy też fakt, że obowiązek ten w razie śmierci skazanego nie przechodzi na spadkobierców. Nie oznacza to jednak, w ocenie SN, że funkcja penalna tego środka jest jedyna, czy że wykazuje przewagę nad funkcją kompensacyjną. Sama nazwa tego środka wskazuje bowiem, że jego istotą jest naprawienie wyrządzonej przestępstwem szkody. Warunkiem jego orzeczenia w wyroku karnym jest istnienie w dacie wyrokowania szkody w całości lub części, nie orzeka się go zatem, jeżeli szkoda została naprawiona przez sprawcę albo inną osobę. Ani tego środka, ani nawiązki stanowiącej substytut naprawienia szkody, a także zadośćuczynienia nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania, albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono, a jeżeli orzeczone środki karne nie pokrywają całej szkody, pokrzywdzony może dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym (art. 415 § 6 k.p.k.¹³). Już więc przepisy kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego wskazują, że przy orzekaniu tego środka karnego (jak również nawiązki czy zadośćuczynienia) chodzi nie tylko o represję wobec sprawcy czy jego resocjalizację, ale także, a nawet przede wszystkim, o naprawienie wyrządzonej pokrzywdzonemu szkody. Trzeba też dodać, że jeżeli po wydaniu wyroku karnego szkoda zostanie naprawiona przez inną osobę, skazany może się uchylić od wykonania nałożonego wyrokiem obowiązku naprawienia szkody, wnosząc o pozbawienie tytułu wykonawczego w tej części wykonalności. Zasadnicze znaczenie ma zatem fakt, czy szkoda została naprawiona. Wyżej wskazano, że środek karny powinien wykonać skazany, który nie może żądać, aby uczyniła to inna osoba. Pokrzywdzony nie jest jednak pozbawiony możliwości wystąpienia z roszczeniem o naprawienie szkody bezpośrednio przeciwko ubezpieczycielowi i nie można wykluczyć sytuacji, w której ubezpieczyciel spełni świadczenie, zanim środek karny zostanie wykonany. Sąd Najwyższy podkreślił, że

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 46, 304).

z żadnego z przepisów kodeksu cywilnego¹⁴ ani ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych nie wynika wykluczenie odpowiedzialności ubezpieczyciela w wypadku, w którym obowiązek naprawienia szkody orzeczony został jako środek karny. Zauważono, że wspomniana ustawa w art. 43 wymienia również sytuacje, w których ubezpieczyciel może domagać się od ubezpieczonego zwrotu spełnionego świadczenia, i nie ma wśród nich przypadku, w którym ubezpieczyciel spełnił świadczenie pomimo orzeczonego wobec sprawcy wypadku komunikacyjnego obowiązku naprawienia szkody¹⁵. Wszystko to zdaniem SN wskazuje, że wykonanie przez sprawcę wypadku komunikacyjnego orzeczonego wobec niego środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody nie pozbawia go możliwości wystąpienia przeciwko ubezpieczycielowi z roszczeniem regresowym na podstawie umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Nie ma bowiem w istocie znaczenia, czy sprawca spełnił świadczenie wobec poszkodowanego dobrowolnie, czy też zobowiązany do tego wyrokiem karnym. Skoro naprawił szkodę, może domagać się zwrotu spełnionego świadczenia. W ocenie SN orzeczenie w postępowaniu karnym środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody wyklucza możliwość regresu ze strony sprawcy wypadku w stosunku do ubezpieczyciela, co oznaczałoby, że w istocie wyłącznie poszkodowany decyduje, czy odszkodowanie ma zapłacić ubezpieczony sprawca, czy ubezpieczyciel. Tymczasem sens i cel obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej sprawcy polegają właśnie na tym, aby w ostatecznym rozrachunku koszt naprawienia szkody – w granicach określonych w ustawie i umowie – pokrył ubezpieczyciel w zamian za składkę zapłaconą przez ubezpieczonego sprawcę. Należy zatem uznać, że naprawienie szkody w wykonaniu obowiązku orzeczonego jako środek karny w postępowaniu karnym nie pozbawia sprawcy szkody możliwości wystąpienia do ubezpieczyciela z roszczeniem regresowym.

Przedstawiony pogląd prezentowany jest w judykaturze także w odniesieniu do nawiązki orzeczonej na podstawie art. 46 § 2 k.k. – wskazuje się, że skoro zapłata nawiązki w istocie służy w sferze stosunku cywilnoprawnego zaspokojeniu roszczenia o odszkodowanie (zadośćuczynienie), to o ile mieści się w granicach

¹⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1061, 1237).

¹⁵ Zgodnie z tym przepisem zakładowi ubezpieczeń oraz Ubezpieczeniowemu Funduszu Gwarancyjnemu przysługuje prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych odszkodowania, jeżeli kierujący: 1) wyrządził szkodę umyślnie, w stanie po użyciu alkoholu lub w stanie nietrzeźwości albo po użyciu środków odurzających, substancji psychotropowych lub środków zastępczych w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii; 2) wszedł w posiadanie pojazdu wskutek popełnienia przestępstwa; 3) nie posiadał wymaganych uprawnień do kierowania pojazdem mechanicznym, z wyjątkiem przypadków, gdy chodziło o ratowanie życia ludzkiego lub mienia albo o pościg za osobą podjętą bezpośrednio po popełnieniu przez nią przestępstwa; 4) zbiegł z miejsca zdarzenia.

odpowiedzialności, o której mowa w art. 34 w zw. z art. 36 ustawy z 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, ubezpieczyciel zobowiązany jest do zwrotu świadczenia ubezpieczonemu¹⁶.

3. Konsekwencje stanowiska judykatury

Niestety, utrwalenie się opisanej linii orzeczniczej spowodowało, że skazany nie odczuwa w istocie żadnej dolegliwości związanej z orzeczeniem obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki na podstawie art. 46 k.k., gdyż świadczenia uiszczone przez niego na rzecz pokrzywdzonego zostaną mu zwrócone przez ubezpieczyciela. Oczywiście, takie stanowisko jest zgodne z ideą ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, jednakże stawia pod znakiem zapytania funkcje przedmiotowego środka kompensacyjnego.

Z uwagi na treść art. 46 § 3 k.k., zgodnie z którym orzeczenie odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie § 1 albo nawiązki na podstawie § 2 nie stoi na przeszkodzie dochodzeniu niezaspokojonej części roszczenia w drodze postępowania cywilnego, skazany nie ma w istocie żadnego interesu, aby uiścić dobrowolnie zasądzone świadczenie, a jeżeli egzekucja wobec niego okaże się bezskuteczna, obowiązek zaspokojenia roszczeń pokrzywdzonego i tak przejmie na siebie w całości ubezpieczyciel, a obowiązek ten nie ulegnie pomniejszeniu o kwotę zasądzoną od sprawcy. W wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 29 maja 2018 r.¹⁷ wyjaśniono, że „odpowiedzialność ubezpieczyciela z tytułu OC obejmuje także kwotę odszkodowania określoną przez sąd karny na podstawie art. 46 § 1 k.k. [...] Wyroki w sprawie cywilnej i karnej skuteczne są przeciwko innym podmiotom, limitując granice ich odpowiedzialności (w przypadku wyroku sądu karnego z zastrzeżeniem wynikającym z regulacji art. 46 § 3 k.k., a więc z uprawnieniem do dochodzenia od sprawcy niezaspokojonej przez orzeczenie sądu karnego części roszczenia). Nie można więc uznać, że przeciwko ubezpieczycielowi z tytułu OC, odpowiadającemu ze sprawcą szkody za jej naprawienie *in solidum*, poszkodowany (pokrzywdzony) dochodzi w procesie jedynie części odszkodowania (zadośćuczynienia) nieobjętego orzeczeniem sądu karnego. W procesie cywilnym przeciwko odpowiedzialnemu *in solidum* ubezpieczycielowi sąd określa więc granice obowiązku ubezpieczyciela wobec pokrzywdzonego istniejące w chwili zamknięcia rozprawy. Skoro sprawca nie zapłacił żadnej kwoty, to wartości tej nie uwzględni się ustalając wartość

¹⁶ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 kwietnia 2021 r., I ACa 216/21, Legalis nr 2606418.

¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 29 maja 2018 r., I ACa 17/18, Legalis nr 1809614.

zadośćuczynienia należnego od ubezpieczyciela. W przypadku zapłaty jakiegokolwiek należności zaś znajdują zastosowanie zasady z odpowiednio stosowanego przepisu art. 366 k.c. (a zatem zapłata przez jednego z dłużników zwolni w odpowiednim zakresie drugiego). Zarazem wobec granic podmiotowych i przedmiotowych powagi rzeczy osądzonej, pozwany [ubezpieczyciel – A.W.] nie może powoływać się na treść wyroku karnego i twierdzić, iż wobec nałożenia tym wyrokiem na sprawcę obowiązku zapłaty części zadośćuczynienia, o wartość tą powinien być pomniejszony jego obowiązek wobec poszkodowanego. Skoro w niniejszej sprawie wyrok karny w części orzekającej zadośćuczynienie przez skazanego nie został w żadnym zakresie wykonany, to treść tego wyroku pozostaje bez znaczenia dla obowiązków pozwanego względem powoda wynikających z udzielenia ochrony ubezpieczeniowej sprawcy szkody”.

Celem wzmocnienia skuteczności egzekucji środków kompensacyjnych do kodeksu karnego dodano art. 244c, zgodnie z którym kto uchyla się od wykonania orzeczonego przez sąd na rzecz pokrzywdzonego lub osoby dla niego najbliższej, za przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązki, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (§ 1). Nie podlega jednak karze sprawca przestępstwa określonego w § 1, który wykonał w całości orzeczonego wobec niego środek kompensacyjny nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego, zaś ściganie przestępstwa określonego w § 1 następuje na wniosek pokrzywdzonego (§ 2 i 3). Jak jednak słusznie wskazuje się w doktrynie, zwrot „uchyla się” oznacza nie tylko, że zaistniał obiektywny fakt niewykonania obowiązku, ale że osoba mogła ten obowiązek wykonać (inaczej mówiąc, sprawca ma możliwość wykonania obowiązku, ale tego nie czyni) – nie jest zatem uchylaniem się sytuacja, gdy obowiązek nie został wykonany z przyczyn niezależnych od sprawcy (np. z powodu wypadku losowego czy choroby)¹⁸.

Podobne znamię czasownikowe „uchyla się” jest charakterystyczne dla przestępstwa niealimentacji. W orzecznictwie wskazuje się, że „w pojęciu »uchyla się« mieści się negatywny stosunek psychiczny osoby zobowiązanej do wykonania nałożonego na nią obowiązku, który sprawia, że mimo obiektywnej możliwości jego wykonania, sprawca obowiązku tego nie wypełnia, gdyż wypełnić go nie chce lub też zlekceważył obowiązek nałożony wyrokiem; musi to więc być zachowanie umyślne. Ten negatywny stosunek winien być przy tym wykazany stosownymi dowodami. Brak możliwości wykonania obowiązku łożenia może wynikać m.in. z tego, że sprawca w okresie objętym zarzutem miał status bezrobotnego bez prawa do zasiłku, czy że

¹⁸ E. Kałędek-Gadecka, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. B. Gadecki..., art. 68 k.k., Nb 2.

nie było dla niego ofert pracy w urzędzie pracy. W tym kontekście np., że konieczne może okazać się zweryfikowanie czy oskarżony otrzymał jakąkolwiek ofertę zatrudnienia i czy w ogóle istniała realna szansa uzyskania oferty pracy¹⁹. Podkreśla się również, że „istniejące zobowiązania finansowe oskarżonego mogą mieć istotny wpływ na ocenę wyczerpania znamion przestępstwa niealimentacji. Uchylenie się nakłada obowiązek wykazania, że sprawca miał obiektywną możliwość dostarczenia środków utrzymania, lecz tego nie czynił. Źródłem niemożliwości wykonania obowiązku mogą być m.in. zobowiązania publicznoprawne, powstałe zwłaszcza przed okresem niealimentacji, a przede wszystkim zajęcia komornicze oraz toczące się egzekucje dotyczące tych zobowiązań”²⁰. „Uchylenie się” należy więc rozumieć nie jako każde zaniechanie sprawcy w wykonaniu obowiązku (zresztą wtedy posługiwać by się można po prostu terminem „nie wykonuje”), ale tylko takie, w którym przejawia się jego zła wola, negatywny stosunek psychiczny wobec wykonania tego obowiązku, przy czym należy brać pod uwagę realne możliwości wykonania obowiązku i faktyczne chęci przejawiane przez sprawcę²¹.

4. Funkcje środków kompensacyjnych

W literaturze sprzed nowelizacji z 20 lutego 2015 r. wskazywano, że obok funkcji kompensacyjnej obowiązek naprawienia szkody pełni także funkcję szczególnie-
prewencyjno-wychowawczą²². Wpływ wychowawczy tego obowiązku na sprawcę wyraża się w ścisłym powiązaniu tego obowiązku z samym przestępstwem, co unaczynia sprawcom rezultat ich własnych czynów, oraz w konstruktywnym charakterze podejmowanych przez sprawców wysiłków i wyrzeczeń mających na celu naprawienie spowodowanych przez nich szkód, które to wysiłki przynoszą realny pożytek konkretnej osobie pokrzywdzonej, jak i całemu społeczeństwu²³. Z kolei funkcja ogólnoprewencyjna obowiązku naprawienia szkody sprowadza się do utrwalania społecznego przeświadczenia o nieopłacalności przestępstwa, gdyż spowodowana przez to przestępstwo szkoda wymaga naprawienia przez sprawcę²⁴.

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2022 r., III KK 64/22, Legalis nr 2841603.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2022 r., II KK 255/22, Legalis nr 2909829.

²¹ Ł. Pilarczyk, *Przestępstwo uchylenia się od wykonania środka kompensacyjnego (art. 244c Kodeksu karnego) – ocena zasadności wprowadzenia regulacji*, PwD 2023, nr 55, s. 197.

²² R. Giętkowski, *Hierarchia funkcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce*, „Palestra” 2003, nr 11–12, s. 131.

²³ Ibidem; zob. także: A. Murzynowski, *Nalożenie obowiązku naprawienia skutków przestępstwa jako element nowej polityki karania*, PiP 1970, nr 5, s. 713.

²⁴ R. Giętkowski, *Hierarchia funkcji...*, s. 131; zob. także: Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Zakamycze, Kraków 1999, s. 53–54.

Jednakże również po nowelizacji środki z art. 46 k.k. nie zostały bynajmniej pozbawione funkcji innych niż kompensacyjna. Jak więc słusznie zauważa Katarzyna Urbanowicz, „wydaje się, że odesłanie wprost do przepisów prawa cywilnego oraz wyłączenie stosowania dyrektyw wymiaru kary i zasady indywidualizacji karania przy orzekaniu obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za wyrządzoną krzywdę nie zmieniło istoty powyższych środków. Pomimo że stosuje się do nich przepisy materialnego prawa cywilnego (co miało miejsce również przed zmianą stanu prawnego), to jednak pozostają związane z wyrokiem skazującym za przestępstwo, podstawą ich orzekania pozostają przepisy prawa karnego, a skutki związane z orzeczeniem środków kompensacyjnych oddziałują na wiele sfer prawa karnego (np. zatarcie skazania czy podjęcie postępowania warunkowo umorzonego). Uzasadnia to twierdzenie o ich mieszanym, karno-odszkodowawczym charakterze. Dzięki odesłaniu do przepisów cywilnoprawnych oraz niestosowaniu dyrektyw wymiaru kary i indywidualizacji karania, ustawodawca uwypuklił funkcję kompensacyjną tych środków, przełamując tym samym prymat represji”²⁵. Co więcej, w doktrynie zauważa się, że podział na środki karne oraz kompensacyjne nie ma charakteru dychotomicznego i także niektóre ze środków karnych, takie jak świadczenie pieniężne na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (art. 43a k.k.) oraz podanie wyroku do publicznej wiadomości (art. 43b k.k.), spełniają również funkcję kompensacyjną²⁶. Także Dagmara Gruszecka oraz Ryszard A. Stefański wskazują, że obowiązek naprawienia szkody ma obecnie charakter mieszany, cywilno-karny, i łączy się z realizacją funkcji indywidualno- oraz generalnoprewencyjnej, wzmacniając przekonanie o nieopłacalności przestępstwa i efektywności ochrony interesów ofiar przestępstw²⁷. Również Krzysztof Szczucki podkreśla, że oprócz funkcji kompensacyjnej nie sposób nie zauważyć szczególnej roli omawianego środka w prewencyjnym oddziaływaniu na sprawcę i ogół społeczeństwa – bezzasadne wydawałoby się zignorowanie wychowawczego i resocjalizacyjnego charakteru obowiązku naprawienia szkody²⁸. Z przedstawionymi poglądami należy się zgodzić. Kompensacyjna funkcja obowiązku naprawienia

²⁵ K. Urbanowicz, *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2020, s. 117–118, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/619cce7c-52a1-40a0-8d5f-522038b2dca3/content> [dostęp: 15.06.2025].

²⁶ Zob. D. Szeleszczuk, *Środki karne w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r.*, St.Pr.KUL 2015, nr 4, s. 76–77.

²⁷ Zob. D. Gruszecka, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, art. 46 k.k., s. 458–459; R.A. Stefański, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 7, C.H.Beck, Warszawa 2025, Legalis, art. 46 k.k., Nb 8–9.

²⁸ K. Szczucki, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 5, C.H.Beck, Warszawa 2021, Legalis, art. 46 k.k., Nb 6.

szkody stanowi oczywiście podstawową funkcję, jednak nie można tracić z pola widzenia także represyjnego i prewencyjnego charakteru tego środka.

Ekspozowanie funkcji kompensacyjnej oznacza przyjęcie priorytetu egzekucji przed represją. Jednakże priorytet ten może być uzasadniony w przypadku tzw. przestępstw bez ofiar, np. przestępstw skarbowych, natomiast wypadki komunikacyjne są przestępstwami, w których bardzo często wyrządzone szkoda i krzywda są znaczne. Oczywiście, funkcja kompensacyjna stanowi najważniejszą funkcję obowiązku naprawienia szkody, jak i nawiązki, ale wysunięcie jej na pierwszy plan wskutek nowelizacji z 20 lutego 2015 r., w powiązaniu z konstrukcją systemu ubezpieczeń obowiązkowych, prowadzi do całkowitego usunięcia w cień pozostałych jego funkcji, tj. szczególnoprewencyjno-wychowawczej oraz ogólnoprewencyjnej. Zwrot sprawcy przez ubezpieczyciela świadczeń uiszczonych na rzecz pokrzywdzonego oznacza w istocie brak jego realnej odpowiedzialności i nie zmienia tego nawet dodanie art. 244c k.k., jeżeli sprawca nie ma bowiem możliwości wykonania obowiązku, np. z powodu braku dochodów czy majątku, trudno mówić o „uchylaniu się” od jego wykonania. Co więcej, ustawodawca w tej kwestii jest niekonsekwentny, albowiem z jednej strony przyjmuje zasadę priorytetu egzekucji przed represją, z drugiej zaś – zmierza do karalności niewykonywania środków kompensacyjnych.

Dodatkowo należy zauważyć, że skoro osoby pokrzywdzone i tak mogą starać się o rekompensatę bezpośrednio u ubezpieczyciela sprawcy, wydaje się, iż będą wręcz same wybierać taką formę rekompensaty zamiast dochodzenia roszczeń w postępowaniu karnym. Ubezpieczyciel jest bowiem pewniejszym dłużnikiem niż sprawca (zwłaszcza przebywający w zakładzie karnym i pozbawiony dochodów), a zasadzone od niego kwoty są zazwyczaj uiszczane niezwłocznie po uprawomocnieniu się wyroku sądu cywilnego, bez konieczności wszczynania postępowania egzekucyjnego. Pokrzywdzonym w postępowaniu karnym może więc zależeć tylko na uzyskaniu wyroku skazującego sprawcę, który następnie, z mocy art. 11 k.p.c.²⁹, będzie wiążący w sprawie cywilnej przeciwko jego ubezpieczycielowi. Dzięki uzyskaniu takiego wyroku rola pokrzywdzonego jako powoda będzie znacznie ułatwiona, nie będzie on musiał bowiem udowadniać samego faktu sprawczego, jakim było przestępstwo, lecz jedynie rozmiar szkód, jakich w wyniku tego przestępstwa doznał i które nie zostały dotychczas naprawione³⁰.

Rodzi się więc pytanie, w jaki sposób zapewnić realizację funkcji prewencyjnej i wychowawczej przez środki wymienione w art. 46 k.k., nie demolując przy tym systemu ubezpieczeń obowiązkowych. Nie można bowiem lekceważyć

²⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1568, 184).

³⁰ S. Szyrmer, *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego*, Cz.PKiNP 2005, z. 1, s. 84.

istotnego znaczenia ubezpieczenia OC, które nie tylko chroni ubezpieczonego przed roszczeniami osób trzecich, ale staje się także gwarantem realności kompensacji należnej poszkodowanym³¹. Jednakże, jak słusznie zwraca się uwagę w doktrynie, ciemnymi stronami instytucji ubezpieczenia OC są: wytwarzana przezeń swoista świadomość bezkarności, obniżenie staranności osób, które korzystają z ochrony ubezpieczeniowej, w zakresie odpowiedzialności cywilnej, jak również nadmierna ochrona ubezpieczonych przed skutkami ich własnego, bezprawnego postępowania³². Należy przy tym zauważyć, że także cywilnoprawna odpowiedzialność deliktowa nie pełni wyłącznie funkcji kompensacyjnej, lecz również prewencyjno-wychowawczą i represyjną³³. Funkcja prewencyjno-wychowawcza sprowadza się w uproszczeniu do „zniechęcania” potencjalnych sprawców szkody do podejmowania działań lub zaniechań wyrządzających szkodę albo, ujmując rzecz od strony pozytywnej, do zachęcania tychże podmiotów, w tym prowadzących działalność gospodarczą, do podejmowania starań, które będą zapobiegały zdarzeniom skutkującym wyrządzeniem szkody³⁴. Natomiast funkcja represyjna opiera się na założeniu, że konieczność zapłaty odszkodowania jest pewną formą represji, jaka dotyka sprawcę szkody, a zagrożenie sankcją odszkodowawczą ma stanowić motywację do powstrzymywania się od działania lub zaniechania, które może doprowadzić do wyrządzenia szkody³⁵. Przejawem funkcji represyjnej mogą być także stosowane w niektórych systemach prawnych różne formy tzw. *punitive damages*, mające oznaczać „ukaranie” sprawcy szkody za popełnienie czynu, który skutkował jej wyrządzeniem³⁶. W warunkach polskich przykładem może być art. 79 ust. 1 pkt 3b) ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych³⁷, przewidujący naprawienie szkody poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu. Niestety, wadami systemu obowiązkowych ubezpieczeń OC są znaczące osłabienie funkcji represyjno-prewencyjnej odpowiedzialności

³¹ T. Kacprzyk, *Psychologiczny efekt ubezpieczenia OC a koluzja*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 1, s. 59.

³² Ibidem, s. 68–69; zob. także: T. Sangowski, *Regres ubezpieczeniowy*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977, s. 249.

³³ D. Wolski, *Odpowiedzialność z czynu niedozwolonego w związku z działalnością gospodarczą*, w: *Problematyka odpowiedzialności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania gospodarczego. Zagadnienia prywatno- i publicznoprawne*, red. K. Marak, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2023, s. 132.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ T.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 24.

z tytułu czynów niedozwolonych oraz wysuwanie na plan pierwszy kompensacyjnej funkcji odpowiedzialności³⁸.

5. Propozycje *de lege ferenda*

W związku z powyższym warto zastanowić się, co można zrobić, aby urealnić odpowiedzialność finansową sprawców przestępstw drogowych, nie demolując jednocześnie systemu obowiązkowych ubezpieczeń.

Jednym z rozwiązań mógłby być powrót do karnego charakteru obowiązku naprawienia szkody i nawiązki. Przykładowo, w Irlandii kompensacja stanowi jedną z samodzielnych kar wolnościowych, którą sąd może orzec osobno lub kumulatywnie z innymi sankcjami, a jej punitywność związana jest z dolegliwością ekonomiczną wymierzaną w związku z popełnieniem przestępstwa³⁹. Przy orzekaniu wysokości kompensacji sąd uwzględnia sytuację materialną sprawcy, o czym świadczy fakt, że koniecznym warunkiem podwyższenia kwoty kompensacji nie jest dowiedzenie przez pokrzywdzonego rozmiaru doznanej przez niego krzywdy lub poniesionej szkody, lecz wystąpienie u skazanego znaczącego wzrostu dochodów i jednocześnie stwierdzenie, że posiadane przez niego środki są wystarczające do zaspokojenia roszczeń pokrzywdzonego⁴⁰.

Wydaje się, że alternatywą dla obecnego kształtu środka kompensacyjnego z art. 46 k.k. byłoby utworzenie nowego rodzaju środka karnego, pełniącego również funkcję kompensacyjną, zbliżonego do kary ograniczenia wolności. Zgodnie z art. 34 § 1 pkt 4 k.k. kara ograniczenia wolności może polegać nie tylko na obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, lecz także na potrąceniu od 10% do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd. Potrącenie to mogłoby przecież mieć miejsce również na rzecz pokrzywdzonego przestępstwem. W ten sposób istniałaby realna możliwość poniesienia przez sprawcę odpowiedzialności finansowej za szkodę wyrządzoną przestępstwem, jednak należałoby wyraźnie zastrzec, że równowartość potrąceń nie może być zwrócona sprawcy przez ubezpieczyciela. Potrącenia takie byłyby także dla sprawcy korzystniejsze niż obowiązek jednorazowej zapłaty często dużej sumy – można by było je przyrównać do swego rodzaju miesięcznych alimentów na rzecz pokrzywdzonego.

³⁸ Zob. T. Kacprzyk, *Psychologiczny efekt...*, s. 70; E. Kowalewski, *Rola ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej we współczesnym prawie odszkodowawczym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” 1977, t. 15, z. 83, s. 88–89.

³⁹ I. Jankowska-Prochot, *Kompensacja jako cel reakcji karnej, czyli wyrównywanie szkód i krzywd wyrządzonych przestępstwem w polskim i irlandzkim prawie karnym*, Prok.i Pr. 2023, nr 11, s. 138.

⁴⁰ Ibidem.

Należałoby też postulować szersze stosowanie w przypadku przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji kary grzywny oraz ograniczenia wolności zamiast kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub warunkowego umorzenia postępowania, które nie są dla sprawcy żadną realną dolegliwością, zwłaszcza jeżeli nie zostanie wobec niego orzeczony środek karny w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych (a tak zdarza się w szczególności w przypadku sprawców działających nieumyślnie, trzeźwych i wcześniej niekaranych). Można rozważyć, aby część lub nawet całość wpływów z tytułu grzywien była przeznaczana na rzecz osób pokrzywdzonych.

Jednakże nawet pozostając przy założeniu kompensacyjnego charakteru środków z art. 46 k.k., istnieją możliwości realizacji również ich pozostałych funkcji, tj. represyjnej, wychowawczej i prewencyjnej. Warto przede wszystkim zauważyć, że obie uchwały SN dotyczące zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela, tj. III CZP 129/06 i III CZP 31/11, dałoby się pogodzić ze sobą poprzez przyjęcie poglądu, że sprawcy nie przysługuje wobec ubezpieczyciela roszczenie o zwolnienie go z długu wynikającego z wyroku karnego, jednakże w sytuacji, gdy uiszczył on orzeczone tym wyrokiem świadczenie na rzecz pokrzywdzonego, przysługuje mu wobec ubezpieczyciela roszczenie regresowe. Oznaczałoby to, że dopóki sprawca świadczenia tego nie uiszczył, nie przysługuje mu regres wobec ubezpieczyciela, który to regres aktualizuje się po jego uiszczeniu – dobrowolnie lub w drodze egzekucji. Wypada więc postulować, aby zanim zaktualizuje się odpowiedzialność ubezpieczyciela, doszło najpierw do bezskutecznej egzekucji wobec sprawcy. Wadą takiego rozwiązania mogłoby oczywiście być przedłużenie czasu zaspokojenia pokrzywdzonego⁴¹, niemniej jednak przynajmniej częściowe wyegzekwowanie świadczenia od sprawcy stanowiłoby już dla niego jakąś dolegliwość.

Podkreślenia wymaga także fakt, że obecny system orzekania o środkach kompensacyjnych jest niekorzystny również dla sprawców, ponieważ wobec wyłączenia

⁴¹ Diana R. Bożek zwraca uwagę na niepożądaną praktykę ubezpieczycieli, polegającą na wstrzymywaniu się z wypłatą odszkodowania do momentu orzeczenia karnego i wykonania przez sprawcę obowiązku naprawienia szkody – zob. Eadem, *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody a ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r. (III CZP 31/2011)*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2014, nr 4, s. 84. W rzeczy samej, zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2000 r. (III CKN 1105/98, Legalis nr 46546) przepis art. 817 § 2 k.c. nie upoważnia ubezpieczyciela do zaniechania prowadzenia postępowania likwidacyjnego do czasu prawomocnego zakończenia postępowania karnego dotyczącego wypadku komunikacyjnego, w którym uczestniczył kierowca ubezpieczony od odpowiedzialności cywilnej. Oczekiwanie bezskuteczności egzekucji względem sprawcy niekoniecznie musiałoby więc wiązać się z przedłużeniem czasu zaspokojenia pokrzywdzonego, gdyż może on równoległe dochodzić roszczeń zarówno od sprawcy, jak i od ubezpieczyciela. Natomiast sprawca mógłby żądać od ubezpieczyciela tylko zwrotu realnie uiszczzonego świadczenia.

w stosunku do tych środków dyrektyw wymiaru kary sąd nie bierze już pod uwagę sytuacji materialnej sprawców, a przy formule środka karnego miałby obowiązek uwzględnić właściwości i warunki osobiste sprawcy (art. 55 § 2 k.k.). W judykaturze wskazuje się, że „sytuacja majątkowa sprawcy dla wysokości orzeczanego środka kompensacyjnego nie powinna mieć większego znaczenia. [...] Orzekanie o obowiązku naprawienia szkody, czy też zadośćuczynieniu za doznaną krzywdę, choć w takim przypadku ma miejsce w postępowaniu karnym, odbywa się według reguł wynikających z prawa cywilnego materialnego”⁴².

Niemniej jednak, jak słusznie zauważa Patrycja Brózek, „jeżeli sąd nałoży na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w wysokości przekraczającej np. jego możliwości majątkowe (zarobkowe), to wówczas poza tym, że jego wykonanie będzie znacznie utrudnione (a czasami wręcz niemożliwe), to nadto zostanie tym samym utracony jego wychowawczy charakter. Zadaniem sądu powinno być takie ukształtowanie rozstrzygnięcia o naprawieniu szkody, aby to oddziaływanie na sprawcę w pewien sposób zmaksymalizować. W związku z tym, biorąc pod uwagę różnorodne okoliczności konkretnej sprawy, należy nadal odpowiednio dostosowywać wysokość zasądzanego odszkodowania między innymi do jego sytuacji finansowej (majątkowej, dochodów) i życiowej”⁴³. Autorka ta podkreśla, że obecnie na gruncie prawa karnego nie ma już przeciwwskazań do stosowania art. 440 k.c., zgodnie z którym zakres obowiązku naprawienia szkody może być stosownie do okoliczności ograniczony, jeśli ze względu na stan majątkowy osoby odpowiedzialnej za szkodę lub poszkodowanego wymagają tego zasady współżycia społecznego. W takiej sytuacji, określając stan majątkowy odpowiedzialnego za szkodę, należy wziąć pod uwagę nie tylko osiągnięte przez niego dochody, ale też jego możliwości zarobkowe, jak również odpowiednio ocenić sposób działania sprawcy i jego zachowanie się po wyrządzeniu szkody, jego sytuację osobistą, stopień winy, ewentualne konsekwencje dla niego związane z wypłatą odszkodowania w całości, a także skutki ograniczenia odszkodowania dla poszkodowanego. Sam tylko zły stan majątkowy sprawcy nie stanowi jeszcze wystarczającej przesłanki dla ograniczenia wysokości zasądzanego odszkodowania, jeżeli okoliczność ta nie znajduje jednocześnie uzasadnienia w zasadach współżycia społecznego. Muszą więc tutaj zawsze wystąpić jeszcze pewne dodatkowe przesłanki, które są w jakimś zakresie zbieżne z pewnymi określonymi dyrektywami wymiaru kary wskazanymi przez ustawodawcę w treści art. 53 k.k.⁴⁴

⁴² Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 marca 2016 r., II AKa 15/16, Legalis nr 1482024. Podobnie: P. Brózek, *Znaczenie zasad...*, s. 10.

⁴³ P. Brózek, *Znaczenie zasad...*, s. 14.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 15.

Wydaje się, że sądy karne, orzekając o środkach z art. 46 k.k., powinny w większym stopniu zwracać uwagę właśnie na zasady współżycia społecznego. System obowiązkowych ubezpieczeń OC ma w założeniu chronić przede wszystkim osoby o niskim stopniu zamożności przed skutkami szkód wyrządzonych nieumyślnie. Jednakże w sprawach, w których oskarżony jest osobą zamożną i niezależnie od ubezpieczenia stać go na rekompensatę wobec pokrzywdzonego (a zwłaszcza w przypadkach, kiedy to pokrzywdzony jest osobą w trudnej sytuacji majątkowej), zakres obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę powinien być nie tylko większy, ale należałoby również postulować, aby sąd miał możliwość orzeczenia, iż sprawcy nie będzie wówczas przysługiwać roszczenie regresowe wobec ubezpieczyciela lub że roszczenie to przysługiwać będzie sprawcy tylko do określonej wysokości.

6. Podsumowanie

Przedstawione rozważania prowadzą do wniosku, że obecny kształt środków kompensacyjnych z art. 46 k.k. w powiązaniu z funkcjonowaniem systemu obowiązkowych ubezpieczeń OC nie zapewnia realizacji innych niż kompensacyjna funkcji tych środków. Funkcje te, tj. represyjna, wychowawcza i prewencyjna, są charakterystyczne także dla odpowiedzialności deliktowej. Niestety, zostały one przez ustawodawcę usunięte na dalszy plan, a wręcz można zaryzykować twierdzenie, że nie są w ogóle realizowane. Co więcej, nawet kompensacyjna funkcja tych środków nie jest w pełni realizowana, biorąc pod uwagę działanie systemu obowiązkowych ubezpieczeń OC i fakt, że sprawca może się domagać od ubezpieczyciela zwrotu środków wypłaconych pokrzywdzonemu. Zapewnienie ochronnego celu ubezpieczenia OC przy jednoczesnym nałożeniu na sprawców wypadków komunikacyjnych odczuwalnej dolegliwości finansowej nie stanowi łatwego zadania, jednakże na pewno aktualna sytuacja, charakteryzująca się w istocie pozornością materialnej odpowiedzialności sprawców, nie jest korzystna z punktu widzenia uniwersalnych zasad sprawiedliwości i współżycia społecznego. *Ratio legis* nowelizacji art. 46 k.k. było umożliwienie pokrzywdzonemu rozwiązania kwestii rekompensaty już w postępowaniu karnym, bez następczego procesu cywilnego, jednakże konstrukcja systemu ubezpieczeń obowiązkowych i fakt, że ubezpieczyciel jest pewniejszym dłużnikiem, wręcz zachęca do dochodzenia roszczeń właśnie przeciwko niemu, a nie przeciwko sprawcy. Wywołuje to wrażenie, że przepis art. 46 k.k. jest w istocie zbędny. Warto więc rozważyć nadanie środkom z art. 46 k.k. mieszanego, karno-kompensacyjnego charakteru, jak również umożliwienie sądom modyfikacji zasad odpowiedzialności regresowej ubezpieczyciela wobec sprawcy, stosownie do okoliczności sprawy oraz sytuacji majątkowej oskarżonego.

Bibliografia

- Bożek D.R., *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody a ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r. (III CZP 31/2011)*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2014, nr 4, s. 77–89.
- Brózek P., *Znaczenie zasad i dyrektyw wymiaru kary przy obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za dozonaną krzywdę – kilka wybranych refleksji*, „Młoda Palestra” 2022, nr 1, s. 10–29.
- Giętkowski R., *Hierarchia funkcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce*, „Palestra” 2003, nr 11–12, s. 128–138.
- Gostyński Z., *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Zakamycze, Kraków 1999.
- Jankowska-Prochot I., *Kompensacja jako cel reakcji karnej, czyli wyrównywanie szkód i krzywd wyrządzonych przestępstwem w polskim i irlandzkim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 11, s. 120–140.
- Kacprzyk T., *Psychologiczny efekt ubezpieczenia OC a koluzja*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 1, s. 59–73.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 5, C.H.Beck, Warszawa 2021, Legalis.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. 8, C.H.Beck, Warszawa 2024, Legalis.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. B. Gadecki, wyd. 1, C.H.Beck, Warszawa 2023, Legalis.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 7, C.H.Beck, Warszawa 2025, Legalis.
- Kowalewski E., *Rola ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej we współczesnym prawie odszkodowawczym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” 1977, t. 15, z. 83, s. 77–99.
- Murzynowski A., *Nalożenie obowiązku naprawienia skutków przestępstwa jako element nowej polityki karania*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 5, s. 713–720.
- Pilarczyk Ł., *Przestępstwo uchylania się od wykonania środka kompensacyjnego (art. 244c Kodeksu karnego) – ocena zasadności wprowadzenia regulacji*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 55, s. 182–203.
- Sangowski T., *Regres ubezpieczeniowy*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977.
- Szeleszczuk D., *Środki karne w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r.*, „Studia Prawnicze KUL” 2015, nr 4, s. 75–88.
- Szyrmer S., *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, z. 1, s. 69–89.

Urbanowicz K., *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2020, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/619cce7c-52a1-40a0-8d5f-522038b2dca3/content> [dostęp: 15.06.2025].

Wolski D., *Odpowiedzialność z czynu niedozwolonego w związku z działalnością gospodarczą*, w: *Problematyka odpowiedzialności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania gospodarczego. Zagadnienia prywatno- i publicznoprawne*, red. K. Marak, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2023, s. 128–148.

dr hab. ANNA WILK

e-mail: anna.wilk@wsb.edu.pl

Doktor habilitowany w dyscyplinie nauk prawnych, profesor Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej, radca prawny. Specjalizuje się w prawie cywilnym i rodzinnym. Autorka ponad 90 publikacji naukowych.

Habilitated doctor in legal sciences, Professor at the WSB University in Dąbrowa Górnicza, and legal counsel. She specialises in civil and family law. She has authored over 90 scientific publications.

Redaktor: Agnieszka Plutecka
Korektor: Marzena Marczyk
Projektant okładki: Tomasz Kipka
Łamanie: Paulina Dubiel

ISSN 2720-1589

Publikacja na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0
Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersją referencyjną czasopisma jest wersja elektroniczna, ukazująca się na platformie
<https://journals.us.edu.pl>

Publikacja jest dostępna w wersji internetowej:
CEJSH. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities
<http://cejsh.icm.edu.pl>

Central and Eastern European Online Library
<https://ceeol.com>

Czasopismo dystrybuowane bezpłatnie

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl
Ark. druk. 5,0. Ark. wyd. 6,0.

Egzemplarz bezpłatny

ISSN 2720-1589

Więcej informacji

